

NÚMERO 12 (2022)

Rutes de Constantí

Una guia turística i cultural

**NOVES RUTES DE
TURISME CULTURAL**

EL TENOR ÀNGEL FONT

**LA VIL·LA ROMANA
DE MAS DELS FRARES**

XAVIER GAVALDÀ

EL MAS DE CAVALLER

Què puc fer a la Biblioteca?

- Llegir el diari.
- Connectar-me a internet.
- Llegir una de les més de 100 revistes que rebem mensualment.
- Gaudir de més de 25.000 llibres, 3.500 DVD i 2.500 CD.
- Emportar-me en préstec fins a 15 llibres, 5 revistes, 5 CD i 5 DVD durant un mes.
- Participar en clubs de lectura (juvenil, adult, còmic i familiar), tallers, xerrades, contes i altres activitats de foment de la lectura.

Ens trobareu a:

Pl. Hospital, n.1
43120 Constantí
Tel. 977.52.06.92
biblioteca@constanti.cat

Més info a:

@biblioconstanti
constanti.cat
formigamimiga.wordpress.cat
argus.biblioteques.gencat.cat
biblioteca.ebiblio.cat
atena.biblioteques.cat

Horari:

Matins: de dimarts a divendres de 9:30h a 14h (dilluns matí tancat).
Tardes: de dilluns a dijous de 15h a 19:30h (divendres tarda tancat). Dissabtes de 9:30h a 13h.

RUTES DE CONSTANTÍ

número 12 (2022)

Dipòsit legal T-944-2012
ISSN: 2014-7686 (versió per a Internet) i
2014-7678 (versió en paper)

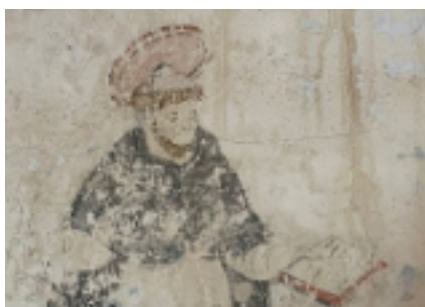
Edició Ajuntament de Constantí
Carrer Major, 27 - 43120 Constantí
Tel. 977 520 521
Correu ajuntament@constanti.cat
Coordinació Arxiu Municipal de Constantí
Correu arxiu@constanti.cat
Correcció lingüística Montserrat
Franquès Gil

Crèdits fotos (procedència o autoria):
Lluís Escarré: 36 (8). Josep Estivill (Arxiu
Municipal de Constantí): 4, 6 (3), 9, 25 (8),
33 (18), 35 (4), 36 (6), 39 (13), 74. Família
Anguera Caballero: 56-65. Fortuny Fotò-
grafs: 1, 5, 6 (1-2, 4), 18-19, 21, 24, 79-81.
Institut Cartogràfic i Geològic de Catalunya
(ICGC): 23 (3). Institut Català d'Arqueolo-
gia Clàssica (ICAC): 42-43, 45-47. Institut
del Teatre: 17. José A. Latorre: 76. Antonio
López (Ajuntament de Constantí): 23 (2),
29. Ignasi Manzaneres: 66-73. Museu Na-
cional Arqueològic de Tarragona (MNAT): 7,
10-11. Natura Local: 22, 23 (1, 4), 25 (7), 26-
28, 30-32, 33 (16-17), 34, 35 (1-3), 36 (5, 7),
37 (9, 10), 38, 39 (12), 40-41. Miquel Pérez:
12-13, 15-16. Noelia Silvero (Constantí
Ràdio): 48-50, 53-55. Pep Ollé: 75, 77.
Rafael Solé (ENFOC): 3.

Agraïments:

Pep Anguera Guinovart, Biblioteca Muni-
cipal de Constantí, Mònica Caballero Ferré,
Lluís Escarré, Fortuny Fotògrafs, Xavier Ga-
valdà, Gemma Jové, José Antonio Latorre,
Antonio López, Josep M. Macias, Ignasi
Manzaneres, Jordi Martínez, Juanjo Martí-
nez, Jaume Massó Carballido, Museu Nacio-
nal Arqueològic de Tarragona, Natura Local,
Miquel Pérez García, Maria Ester Ramon
Sariñena, Francesc Rodríguez Martorell,
Noelia Silvero, Rafael Solé (ENFOC), Albert
Solé Fernández, Pep Ollé i Joan Torrents.

Amb el suport de la Diputació de Tarragona

Noves fórmules

La trista pandèmia que tant ens ha pertorbat aquests darrers temps, sobretot durant les setmanes del confinament estricte, ha provocat, indirectament, una especial necessitat de connectar amb la natura, de sortir a l'aire lliure. L'Ajuntament ha impulsat en els darrers temps moltes caminades i bicicletades populars i que han tingut tan bona acollida. S'han cercat noves fórmules per apropar la gent a l'entorn més immediat. El foment d'activitats de turisme cultural, la promoció de l'esport i el coneixement del medi natural no buscaven altra cosa, en definitiva, que el benestar de les persones. Fruit d'aquest esperit l'empresa Natura Local ha dissenyat diverses rutes que apleguen tots aquests aspectes. A través d'un aplicatiu gratuït podem resseguir els escenaris de la nostra història i els elements més característics del patrimoni, la fauna i la flora.

En aquest número de la revista trobareu les primeres propostes, ja estrenades, que no seran les últimes perquè en vindran més.

I parlant d'escenaris, us mostrem també uns espais dels més magnífics que tenim a Constantí: l'interior d'un mas d'època medieval, una de les millors col·leccions d'objectes del ferrocarril i una vil·la romana, actualment en procés d'excavació, que fa dos mil anys ja es dedicava a la producció i comercialització del vi. Són espais que formen part del Constantí menys conegut, però més interessant.

Óscar Sánchez Ibarra
Alcalde de Constantí

SUMARI

12 Àngel Font i Serra

Miquel Pérez García

18 Una nova mirada al turisme cultural

Entrevista a Juanjo Martínez

22 La nova ruta de l'aigua

Juanjo Martínez

34 La ruta de sant Llorenç

Juanjo Martínez

42 La vil·la romana de Mas dels Frares

Entrevista a Josep M. Macias i
Francesc Rodríguez Martorell

48 Que es conservi el patrimoni ferroviari

Entrevista a Xavier Gavalda

56 El mas de Cavaller

Entrevista a Pep Anguera i
Mònica Caballero

66 Rutes radials en BTT

Ignasi Manzaneres

74 Bardisses i tanques arbrades

José A. Latorre

CONSTANTÍ AL CENS DE SIMBOLOGIA FRANQUISTA

El Cens de simbologia franquista és una iniciativa del Memorial Democràtic per inventariar els símbols franquistes que perviuen a l'espai públic dels municipis catalans, seleccionats segons criteris geogràfics, demogràfics i d'interès històric.

El cens és fruit d'una intensa recerca, que es va iniciar l'any 2008 i es va dur a terme amb la participació de diferents universitats catalanes i el suport d'Adigsa (Departament de Medi Ambient i Habitatge). En aquesta primera etapa es van descriure un total de 3.647 símbols franquistes ubicats a l'espai públic de 185 municipis catalans. Ara s'ha posat en marxa una segona fase d'elaboració, que incorpora els símbols franquistes ubicats als municipis d'entre 3.000 i 10.000 habitants.

L'Ajuntament de Constantí ha participat en aquest cens facilitant la informació dels deu indrets existents al nostre terme

municipal que compten amb aquest tipus de simbologia (encara que segurament en queda algun més). Es tracta de plaques d'habitatge, relleus, monuments i làpides al Cementiri. Podeu veure la fitxa d'aquests indrets amb la seva localització, una descripció, el context històric, imatges, etc. al web del Memorial Democràtic.

Un d'aquests símbols, per exemple, és a la capelleta votiva dedicada a Sant Roc i Sant Sebastià, al carrer de l'Església Vella. La capelleta està flanquejada per dues columnes que sostenen un dintell, a sobre del qual hi ha una creu. La capelleta conté al seu interior les dues figures que representen els sants. A la part inferior, un relleu en guix indica l'any 1939 i a sota del tot, amb el mateix color blanc de la base de la capelleta, el símbol del jou i les fletxes.

https://banc.memoria.gencat.cat/ca/app/#/results/cens_simbologia?municipality=es1_2319&

ELS "ESTUDIS DE CONSTANTÍ" A INTERNET

La històrica revista miscel·lània d'estudis històrics i socials "Estudios de Constantí", creada el 1985 i publicada de manera ininterrompuda fins al moment present, s'ha digitalitzat i tots els articles es poden consultar en línia a RACO, Dialnet i al blog de l'Arxiu Municipal.

RACO (Revistes Catalanes amb Accés Obert) és un repositori cooperatiu des del qual es poden consultar els articles a text complet de revistes científiques, culturals i erudites catalanes. RACO és un projecte del Consorci de Serveis Universitaris de Catalunya i de la Biblioteca de Catalunya i compta amb el suport de la Generalitat de Catalunya.

Dialnet, per la seva banda, és un dels majors portals bibliogràfics especialitzat en la literatura científica hispana, centrat en els àmbits de les ciències humanes, jurídiques i socials. És un projecte iniciat per la Universidad de la Rioja.

En un altre àmbit i a un nivell força més modest, el blog de l'Arxiu Municipal de Constantí recull específicament les publicacions que fan referència al nostre poble, incloses les que no tenen un caràcter específicament acadèmic.

<https://www.raco.cat/index.php/Constanti/index>

<https://dialnet.unirioja.es/servlet/revista?codigo=13982>

<http://www.arxiudeconstanti.cat/mes-recursos/bibliografia>

NOVES FORMES PER DESCOBRIR EL TERME MUNICIPAL

Un dels millors al·licients per visitar el terme és el d'accedir a aquells espais interessants, però poc coneguts. Enguany, sota el format de la caminada popular, s'han visitat alguns d'aquests llocs: el Celler Experimental de la Facultat d'Enologia de la URV, la vil·la romana de Mas dels Frares, el molí de producció d'oli de Mas de Montseny, el Dipòsit Municipal d'Aigua de les Forques i la fàbrica de vermut Yzaguirre, aquest darrer ja al terme del Morell. També s'han visitat alguns dels masos més imponents, com el mas Vermell o el de Gavaldà.

Un altre al·licient ha estat l'acompanyament dels guies Oriol Nicolau, Ferran Marín i els carros dels Tres Tombs del Cercle Cultural, Recreatiu i Esportiu. Algunes de les rutes, com la de l'Aigua o la de sant Llorenç, han estrenat un guiatge virtual a través de l'aplicatiu Natura Local i la xarxa d'Internet.

Com en anteriors ocasions, convé destacar que algunes de

les caminades han comptat amb la participació de municipis veïns a la manera de trobades de germanor.

Per als amants de la bicicleta, les rutes en BTT, amb sortida i arribada a Constantí i, en el marc

de la Setmana de la Mobilitat Sostenible, va celebrar-se una bicicletada de deu quilòmetres.

Cultura, esport, turisme i fet local són quatre punts cardinals per orientar el temps d'oci familiar d'una manera molt saludable.

RAMON I MARIA, ELS NOUS GEGANTONS

El 23 d'octubre de 2021 es van batejar els dos gegantons, que reproduïxen la figura d'uns mestres d'escola. Els seus noms, Ramon i Maria, van ser escollits per votació popular. Són obra de l'artista Joan Miró Oró, mestre artesà especialitzat en imatgeria festiva, i dissenyats perquè els puguin portar els infants.

Aquests nous gegantons volen ser un reconeixement a totes aquelles persones que han dedicat la seva carrera professional a la docència a les escoles del municipi així com també a la seva feina compromesa amb la societat constantinenca.

EXPOSICIONS A L'ESPAI PÚBLIC

La plaça de les Escoles Velles va camí de convertir-se en sala d'exposicions per antonomàsia. Darrerament s'hi han succeït les mostres de la fotògrafa local Isabel Soriano, "Somnis d'infantesa i joventut", l'homenatge a les dones de Constantí que complien vuitanta anys, a càrrec de la també fotògrafa Sílvia Iturria, i una de commemorativa dels cinquanta anys de la creació de l'escola Centcelles, que aplegava imatges des de la seva inauguració fins a la irrupció de les noves tecnologies a l'aula.

LA DESTRAL DE CONSTANTÍ

A mitjans segle XIX, el conegut arqueòleg Bonaventura Hernández Sanahuja va dipositar una destral de sílex tallat al Museu Arqueològic de Tarragona. Aquesta eina procedia aparentment de Constantí. El cas és que l'havia trobat anys enrere un sacerdot de nom Vinader suposadament pels voltants del nostre poble, però en algun lloc que no es precisava. Des d'aleshores, la magnífica peça va ser objecte de tota mena d'especulacions per conèixer-ne la procedència exacta i localitzar el possible poblament associat. Jaume Massó explica, en un sorprenent article publicat al número 37 dels *Estudis de Constantí*, el fil argumental que els diferents investigadors van observar per descobrir el veritable origen d'aquesta peça i posar en dubte la certesa de la localització.

Si voleu saber fil per randa totes les pesquisses i especulacions i, sobretot, com acaba el misteri, no deixeu de llegir l'article "Notes sobre la destral paleolítica de Constantí". El podeu consultar en paper i en pdf.

<https://raco.cat/index.php/Constanti/article/view/392314/485543>

FOTO: MUSEU NACIONAL ARQUEOLÒGIC DE TARRAGONA

PATRIMONI DOCUMENTAL

LES CANÇONS DEL MESTRE JOSEP GIL COLL

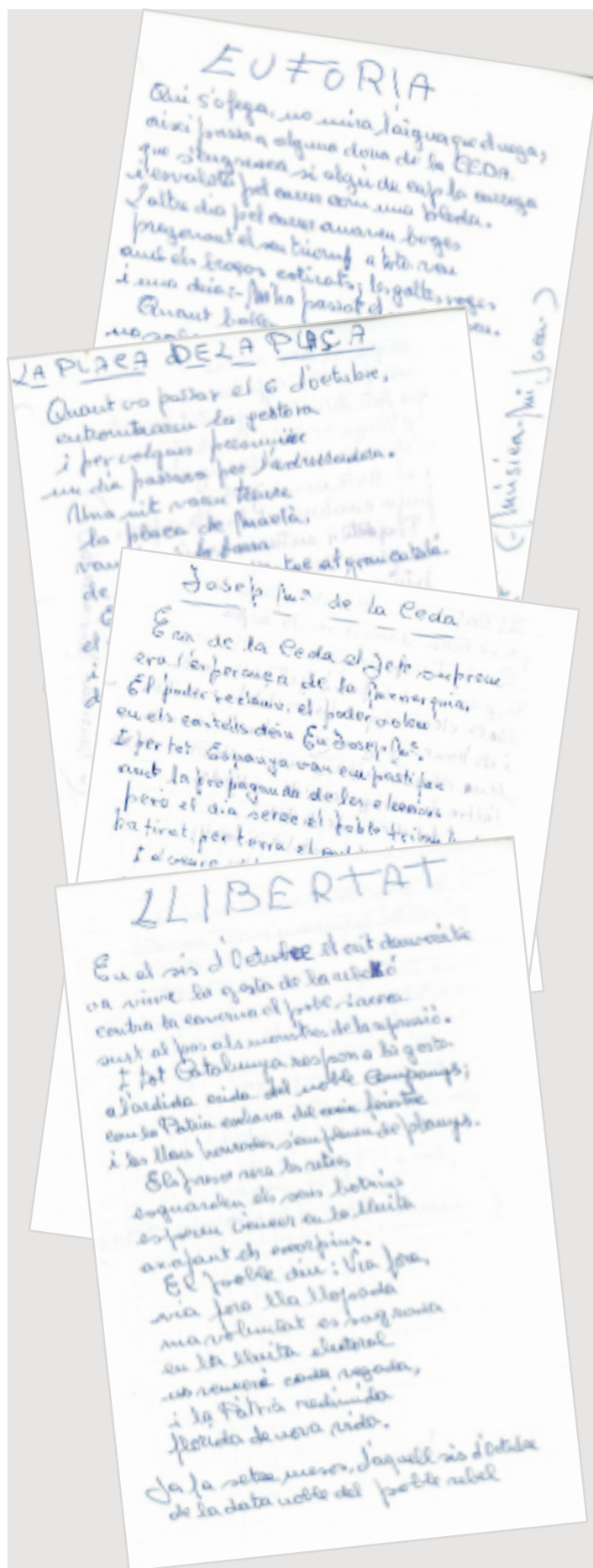
A començaments de 2021, Martí Sabaté Ferran va cedir a l'Ajuntament documentació antiga trobada a casa i d'origen dispers. Entre ella hi havia aquestes transcripcions fetes per Josep M. Sabaté Gil d'unes cançons que havia escrit Josep Gil Coll, de professió mestre nacional, durant el anys de la II República. Les lletres eren de sàtira relacionada amb la política del moment, tant de la vida local de Constantí com d'àmbit més general. La música era la de cançons populars molt conegudes, com "Maria de la O" o "Mi Jaca". Es tracta concretament de cinc composicions que porten per títol "La placa de la plaça", "Eufòria", "Josep M. de la Ceda", "Llibertat" i "Les dretes de Constantí". La primera, per exemple, fa referència al robatori de la placa del carrer Francesc Macià, nom que rebia aleshores el carrer Major (el qual es coneix popularment en el tram central com *la Placa*), i que es va produir arran dels fets d'Octubre del 1934. "Llibertat" fa al·lusió precisament a la petició d'alliberament dels polítics d'esquerra empresonats a conseqüència d'aquells fets, d'entre els quals bona part del consistori constantinenc. Sabem, pel testimoni que va prestar fa uns anys Jordi Bofarull Rimbau, que aquestes cançons les cantava a *cappella* el jovent al local del Sindicat. Les cantaven en el marc de la tensa rivalitat entre partidaris de les organitzacions polítiques d'esquerra i de dreta, i de les tensions que esclatarien poc temps després, en la Guerra Civil, en forma d'assassinat, repressió, violència i patiment.

Josep Gil, de ca Gil, soldat de lleva republicà, va morir en acció de guerra al front d'Extremadura l'agost de 1938. Els seus escrits originals, pel que hem esbrinat, van ser estripats per la seva mare per por de les represàlies. El Sindicat Agrícola seria clausurat i el seu local incautat per les autoritats franquistes. Molts dels socis van haver-se d'exiliar i alguns foren ajusticiats.

El record de les cançons es va anar esvaint en el temps, però alguns dels joves d'aquell moment les van recordar la resta de la seva vida i ara s'han pogut recuperar gràcies a la generositat de diverses persones que n'han preservat la memòria històrica.

Si voleu saber més d'aquesta història, vegeu l'article de Ricard Escarré "El retrat social a través de les cançons populars", publicat al número 37 dels *Estudis de Constantí*.

raco.cat/index.php/Constanti/article/view/392319/485552

L'AVI SARDÀ

Es publica el dietari que va escriure l'avi Sardà, Josep Antoni Sardà i Portella (1790-1874) i continuaren el seu fill Lluís Sardà i Borràs i el net Lluís Sardà i Espoy. Es tracta d'un compendi de notícies de la vida quotidiana d'aquesta família benestant tarragonina. Els Sardà vivien en un notable edifici de la plaça de les Peixateries Velles de Tarragona, que identificareu de seguida per la decoració dels balcons principals.

En el dietari s'hi referencien també els grans fets històrics que trasbalsen la societat, com ara les guerres carlines, la República, les epidèmies o els grans fenòmens atmosfèrics, en

particular les riudes del Francolí. Algunes d'aquestes informacions estan tretes segurament de la premsa escrita, però d'altres procedeixen d'observacions o de testimonis recollits pels autors. Encara que la majoria tenen un caràcter local, en trobem també de municipis de l'entorn. De Constantí n'hem vist un parell de rellevants. L'una, del 24 d'abril del 1837, ens parla de l'arribada al mas d'Alemanys d'una partida de facciosos (els carlins) que van sorprendre el masover que allí vivia i tocaren la campana de la capella i, en sentir-ho, una partida de tropes liberals sortiren a perseguir-los.

L'altra, del 31 de maig de 1843, quan es diu que se sentiren les campanes de Constantí, la Canonja i altres pobles tocant a sometent perquè el general Prim s'havia presentat amb un contingent de 1.500 homes de la Milícia Nacional fins a les portes de Tarragona per tal que la ciutat s'unís a la revolta política que ell mateix estava protagonitzant.

Aquest llibre no té pretensions literàries, però és un registre molt remarcable de la vida quotidiana al segle XIX, amb dades que van des dels usos i costums familiars fins a les mostres de religiositat popular. Llàstima que no tinguéssim a Constantí algun avi Sardà.

ENFOC

ANYS 1940 > EXCURSIÓ A CENTCELLES

Professors de l'Institut de Tarragona visiten el monument romà

José Sánchez Real

L'arqueòleg alemany Adolf Schulten (assegut) amb el fotògraf Isidre Valentines (dret), M. Dolors Cabré, Dolors Sentís i Teresa Juncosa, professores de l'Institut de Tarragona, en una visita a Centcelles en els anys quaranta. Arxiu Valentines.

Centcelles va ser re-descobert al segle XIX, quan es va veure que el sostre amagava uns espectaculars mosaics i, des d'aleshores, es convertí en lloc de pelegrinatge dels aficionats al passat: excursionistes, arqueòlegs, arquitectes, historiadors, fotògrafs, etc.

La imatge que reproduïm se situa en algun moment dels anys quaranta del

s. XX. Mostra el moment en què diversos professors d'institut posen davant de les restes del bany romà. El senyor assegut a l'esquerra amb un gosset al costat, és Adolf Schulten, arqueòleg, historiador i filòleg alemany; enamorat de l'època antiga a Espanya. Als anys vint havia fet estada a Tarragona i publicat un

opuscle sobre la ciutat. Després de la guerra escriuria la millor síntesi de la història de Tarragona elaborada fins aquell moment. Una dècada després, Schulten proposaria a l'Institut Arqueològic Alemany la compra dels terrenys on se situava el monument de Centcelles i l'excavació i recuperació de la vil·la romana i de la cúpula dels mosaics. Qui sap si aquesta idea es va covar durant aquesta plàcida visita que veiem immortalitzada pel professor José Sánchez Real.

CEDIDA PEL MUSEU NACIONAL ARQUEOLÒGIC DE TARRAGONA

ELEMENTS DESTACATS

ISIDRE VALENTINES

Professor de dibuix a l'Institut de Tarragona i fotògraf. Tenia un estudi on experimentava els processos tècnics de la fotografia. Captà nombroses imatges del patrimoni històric.

ADOLF SCHULTEN

Arqueòleg, historiador i filòleg alemany, conegut per animar l'Institut Arqueològic Alemany a adquirir els terrenys del monument de Centcelles i fer-ne l'excavació del conjunt monumental.

LES PROFESSORES

Les tres dones que apareixen a la imatge van ser professores de secundària: Dolors Sentís, Teresa Juncosa i, sobretot, M. Dolors Cabré, que fou professora de literatura i impulsora de nombroses activitats associatives i culturals.

PERFIL DEL FOTÒGRAF

José Sánchez Real (Gaucín, Málaga, 1918 - València, 2008).

José Sánchez Real, nascut a Andalusia i criat a Figueres, fou el catedràtic d'institut més jove d'Espanya obtenint la càtedra de química, al 1943, amb només 25 anys, a l'Institut Antoni Martí Franquès de Tarragona, moment en el qual es trasllada a viure a aquesta ciutat. El 1950 és nomenat acadèmic de la Reial Acadèmia Espanyola de la Història, el 1954 de l'Institut Arqueològic Alemany, el 1985 de l'Acadèmia de les Belles Arts de Sant Jordi i el 1994 de la Reial Acadèmia de la Cultura Valenciana. A part de la docència, fou historiador i escriptor, molt afeccionat als temes tarragonins. A Constantí s'interessà pel Molí Paperer, al qual va dedicar diversos articles publicats als "Estudis de Constantí". Va rebre una distinció honorífica de l'Ajuntament de Constantí.

ANGEL FONT I SERRA

El tenor de Constantí

MIQUEL PÉREZ GARCIA

Cilindre de cera d'Àngel Constantí
COL·LECCIÓ PRIVADA MIQUEL PÉREZ

La recerca sobre la veu de tenor ha estat la meva passió des de fa més de 35 anys.

Gràcies a això he pogut establir una llarga base de dades de veus de tots els temps, des d'aquells que van ser molt anteriors a l'època fonogràfica i que no ens van poder deixar cap llegat, als posteriors. Els inicis d'aquest fascinant món dels enregistraments van ser apassionants i avui en dia encara molt desconeguts, especialment a casa nostra.

Molts artistes van deixar la seva veu i, per tant, el seu llegat, en cilindres de cera avui en dia desapareguts. Alguns, però, van sobreviure al pas del temps i ens porten

avui en dia testimoni de veus que en el seu període van protagonitzar importants moments artístics però que lentament van caure en l'oblit.

L'any 2017 vaig trobar en un antiquari de Barcelona un lot d'aquells cilindres. Entre ells em va cridar l'atenció un de la casa FONOGRAMA amb la inscripció *LOHENGRIN – Addio a Elsa SR. CONSTANTÍ*.

Confesso que en un primer moment vaig pensar que era una inscripció casolana i que es referia a un enregistrament del tenor base Florencio Constantino (1869–1919), que va iniciar-se també amb l'enregistrament de cilindres.

Fotografia del tenor Àngel Font.

COL·LECCIÓ PRIVADA MIQUEL PÉREZ

En arribar a casa i reproduir-lo, però, em vaig adonar que la veu que sonava no era la de Constantino i que, per tant, va existir un tenor anomenat Constantí. La sorpresa, però, va venir analitzant aquella veu ja que, tot i el so precari propi dels cilindres, l'interpret era magnífic. Una veu timbrada, ampla, incisiva a la part aguda i un cantant de tècnica precisa i depurada que anunciava un intèrpret important. A més, posseïa la característica obertura sobre la vocal "a" tan pròpia de la nostra llengua que el delatava com a català o, si més no, de parla catalana.

Res millor per despertar la febre d'un col·leccionista de veus de tenor que un repte com aquell, un nom desconegut amb una veu que, per la seva qualitat, no ho podia ser.

Vaig començar, doncs, la recerca que, ràpidament, em va portar a una gran sorpresa: existien altres enregistraments en la col·lecció de cilindres Regordosa de la Biblioteca de Catalunya.

Ruperto Regordosa fou un important empresari de la Barcelona industrial de finals del segle XIX, un ciutadà interessat i apassionat per les noves tecnologies que la Exposició Universal de 1888 havia mostrat al món, algunes de les quals ja s'havien presentat a la capital catalana, com va ser el cas del fonògraf. La primera demostració va tenir lloc a l'Ateneu Lliure de Barcelona el 12 de setembre de 1878, promoguda per l'òptic Francesc Dalmau i sent la primera ciutat d'Espanya en rebre l'invent.

No sabem si Regordosa va assistir a aquesta presentació, però el que és cert és que la seva fascinació per aquesta gran novetat el va portar a adquirir un fonògraf enregistrador de cilindres. Amb ell, Regordosa organitzava vetllades a casa seva de grans noms de la música del

moment, molts cantants importants a la vida cultural de Barcelona que eren a la ciutat cantant en alguna de les moltes companyies estables que en aquells anys omplien teatres com el Gran Teatre del Liceu, Principal, Bosque, Novedades o el Lírico, entre molts d'altres. La seva col·lecció va arribar a ser de més de 300 cilindres, destacant enregistraments de noms com el compositor i pianista Isaac Albéniz, les sopranos Avel·lina Carrera, Josefina Huguet o Amalia de Roma, el baríton Mario Sammarco o els tenors Emile Engel (únic enregistrament de la seva veu que es coneix al món), Luis Iribarne o... Àngel Constantí.

Hem de ser conscients de l'enorme importància d'aquesta col·lecció que no només ens permet escoltar aquests intèrprets sinó, a més, fer-ho en viu amb enregistraments efectuats a casa seva entre el període de 1898 i 1905. El propi Regordosa és l'encarregat de presentar els protagonistes i, en finalitzar molts d'ells, es senten els aplaudiments dels presents. Una fascinant finestra al passat de la que Constantí en va ser protagonista amb l'enregistrament de 13 cilindres corresponents a 12 fragments operístics.

Aquest fet ens pot donar també una idea de la popularitat de l'artista en aquell període. Però, qui va ser Àngel Constantí?

Partint de la base de la poca informació que existeix, vaig començar una recerca cronològica de les seves actuacions. Algunes de les cròniques d'aquelles nits aportaven dades personals i detalls biogràfics que m'han permès efectuar aquesta ressenya biogràfica de dit tenor que, com a primera sorpresa, resulta que no es deia Constantí.

“TÍVOLI.- Hace tres noches que el señor Alcántara obtiene un gran triunfo con el papel de Lázaro en “La Dolores”. El miércoles próximo debutará el tenor Angel Constantí (don A. Feliu) que, según los que han oído los ensayos, es una notabilidad.”

Constantí, caracteritzat com a Eleazar a “La Hebrea”.

COL·LECCIÓ PRIVADA MIQUEL PÉREZ

La Vanguardia, 10 de setembre de 1895

El seu veritable nom era Àngel Feliu Font i Serra, nascut al municipi tarragoní de Constantí el 31 de maig de 1870, municipi del que va prendre el seu nom artístic.

Fill d'una modesta família, va sentir la seva vocació teatral des de ben jove. La situació familiar, però, el va obligar a efectuar diversos treballs per ajudar a l'economia casolana i dedicar-se al comerç, motiu pel qual es va desplaçar a Barcelona.

Poc a poc va anar compaginant les feines fins aconseguir iniciar els seus estudis musicals al Conservatori de Barcelona, gràcies a ser pensionat per la Diputació de Barcelona.

La seva veu de tenor es va desenvolupar ràpidament i el 26 de febrer de 1892, al diari *La Opinión*, apareix ja la primera notícia, anomenant-lo Angelo Font i Serra i informant que el jove tenor cantaria l'“Ave Maria”, de Gounod, a l'església parroquial de Constantí.

De nou necessitats familiars, però, el van obligar a haver d'abandonar momentàniament els estudis musicals, reprenent-los a inici de 1895.

Les seves grans facultats van arribar a oïdes del mestre Juan Goula fill, qui el va escoltar en diverses audicions privades i, convençut del seu gran potencial, va organitzar la seva presentació en escena.

Aquesta es va produir al teatre Tívoli el 13 de setembre de 1895 amb l'òpera “La Dolores”, de Tomás Breton, obra que el va fer destacar ràpidament al panorama musical de la ciutat.

Tant va ser així que, sota el nom de Feliu Font de Constantí, va continuar cantant funcions d'aquest títol al teatre Tívoli fins mitjans de 1896, donant-se més de 100 funcions.

Entremig, però, l'11 de gener de 1896, i en el mateix teatre Tívoli, va ser protagonista de l'estrena absoluta de l'òpera “Aurora”, musicada per José Espí Ulrich.

Sempre amb Juan Goula com a gran valedor, el 1896 va debutar al teatre Principal de València amb “La Hebrea”, italianització de “La Juive”, de Jacques Fromental Halévy, títol que posteriorment va repetir a Alacant sempre amb gran èxit. Constantí va retornar a continuació a

Barcelona per incorporar-se a la temporada d'òpera del Teatro Jardín Español, on va destacar cantant de nou el rol d'Eleazar a “La Hebrea”.

El 1897 va ser el principal reclam d'una llarga temporada operística a Sabadell durant els mesos de juny a agost, interpretant “Cavalleria rusticana”, de Pietro Mascagni; i l'estrena absoluta en aquesta ciutat de “Pagliacci”, de Ruggero Leoncavallo.

El 1898 va tornar als teatres barcelonins, inicialment al teatre Novedades formant part de la companyia del mestre Joan Goula i incorporant nous rols al seu repertori, com el de Don José a “Carmen”, de Georges Bizet. El seu nom artístic va passar a ser ja definitivament Àngel Constantí. Aquell mateix any, el 16 d'abril de 1898, es va inaugurar a Barcelona un establiment de la “Sociedad Artístico-Fonográfica”, amb seu al carrer Pelai. Allà es van efectuar les primeres audicions i enregistraments de cilindres i, tal i com explicava *La Vanguardia*, a la seva presentació es van efectuar enregistraments de cilindres de la soprano Josefina Huguet i del tenor Àngel Constantí, amb públic.

El 29 de juny de 1898 va efectuar un concert al Fronton Reusense, dirigit pel mestre Goula i junt a la soprano Semoll i el baríton Joaquin Aragó.

Posteriorment es va incorporar al Teatro Lírico de Barcelona on el 4 de setembre va cantar “Lucia di Lammermoor”, de Gaetano Donizetti, i el 15 de setembre “La Traviata”, de Giuseppe Verdi, ambdues al costat d'una estrella també incipient: Maria Barrientos que, per increïble que sembli, acabava de complir els 14 anys d'edat.

A partir del 20 de setembre i sempre al teatre Lírico, va tornar a presentar dues de les seves grans creacions: “Cavalleria rusticana” i “Pagliacci” i, a continuació, va marxar a Màlaga on va ser contractat per cantar “Aida”, de Giuseppe Verdi, junt a la soprano catalana Avel·lina Carrera, funcions que van ser de gran èxit per ambdós.

Font va tornar immediatament a Barcelona ja que la seva gran popularitat del moment es veuria reafirmada amb el debut al Gran Teatre del Liceu, on la nit de l'onze

ab tota l'anima qu'el vol
L'Angel N. Font y Serra
Constanti

Un? Josep Guixà

Emilio Gausi
Fernando. 4 y 8.

LÉRIDA

“TEATRE DE LES ARTS - Calle Floriblanca (junt a la Ronda de Sant Antoni).- Companyia de ópera y opereta espanyola, dirigida pel reputat mestre don Francisco Perez Cabrero, y don Rodolf Cavagliani. Inauguració dissapte dia 5, a las nou.- Reaparició del célebre tenor Feliu de Constanti. La ópera en tres actes, del insigne mestre Bretón, La Dolores, pels aplaudits artistes senyoreta Homs, y senyora Viada, y senyors Constantí, Carbonell, Alcántara, Miracle, y Casas.”

La Veu de Catalunya, 4 de setembre de 1903

de desembre es va presentar amb “Pagliacci” junt la soprano Emilia Corsi, cantant un total de 5 funcions fins gener de 1900, amb una gran rebuda per part del públic.

Podem copsar aquesta popularitat del moment en el fet que també va ser un dels personatges en aparèixer en petites cartolines anomenades “Fototípies” que es trobaven a l’interior de les capsas de llumins de l’època i que eren motiu de diverses col·leccions. Entre 1897 i 1910 es van editar 37 sèries diferents i Àngel Constantí va ser un dels personatges de la dedicada a cantants d’òpera i sarsuela.

El 25 d’agost de 1900, al teatre Nuevo Retiro, va cantar de nou “Cavalleria rusticana” amb el debut de la soprano Teresina Bordàs i el seu nom no va tornar a aparèixer en cartellera fins el 27 d’abril de 1901, sempre al teatre Nuevo Retiro, i cantant un programa doble format per l’òpera “Pagliacci” i l’acte IV de l’òpera “L’Hebrea”.

Aquell mateix any, el mes de maig, va fer la seva presentació al teatre Arriaga de Bilbao, però sembla desaparèixer dels escenaris fins al mes de novembre de 1902, on va formar part de la “Companyia de ópera italiana” que es va establir al teatre Principal de Mahón entre el 19 de novembre de 1902 i el 24 de febrer de 1903.

Constantí va formar part de les primeres funcions, amb títols com “Cavalleria rusticana”, “Carmen” o “Lucia di Lammermoor” però no va poder acabar la temporada. El 31 de desembre va ser el protagonista de l’estrena en aquell teatre de l’òpera “Dinorah”, de Giacomo Meyerbeer junt a la soprano Herminia Cosso, el baríton Juan

Delhor i la contralt Emilia Cosso però poc després es va acomiadar del públic. Tal i com es cita al llibre “El Teatro Principal de Mahón” de Deseado Mercadal, es va publicar una nota a la premsa local informant de la marxa de Constantí “por asuntos personales y delicados”.

Podríem especular amb problemes importants de salut, ja que aquest va ser l’inici d’una imminent desaparició dels escenaris. Durant la resta de 1903 Constantí no va cantar i va ser quasi 9 mesos després, el mes de setembre de 1903, que va ser de nou anunciat al Teatro de las Artes de Barcelona cantant “La Dolores”, junt a la soprano Angelina Homs, però en aquest cas els diaris parlaven de la “reaparició del célebre tenor Feliu de Constantí”, donant a entendre aquesta llarga aturada dels escenaris.

Una altra dada vindria a reforçar que els problemes van ser de salut ja que, en algun moment de 1903, va aparèixer a diversos diaris la notícia de la seva mort, fet que va ser desmentit pel propi tenor amb cartes expressant el seu desconcert. Això va ser reflectit també al diari *El Diluvio*, en la seva edició del 6 de setembre de 1903, on en un article escrit per

Federico Urrecha en el que s’explica aquest fet junt a la crònica de la funció de “La Dolores” amb un Àngel Constantí en plenitud vocal segons el cronista. El cert, però, és que a partir d’aquell moment la carrera sembla aturar-se ja quasi definitivament.

Pocs dies després, el 12 de setembre, va formar part d’un gran “festival artístico” en el que va cantar l’acte III de “La Dolores” deixant de cantar la resta de l’any, fins al

Fototípies d’Àngel Font.
COL·LECCIÓ PRIVADA MIQUEL PÉREZ

Àngel Font i Serra.

COL·LECCIÓ ARTUR SEDÓ, MAE, INSTITUT DEL TEATRE

juliol de 1904 en que la revista *Pluma y Lápiz*, en la seva edició del 17 de juliol, anuncia la seva reaparició i informa que “ha estado ausente de los escenarios por motivos que no vienen al caso”. Tot i així només s’han pogut verificar funcions de “Pagliacci” a València durant el mes d’agost.

A partir d’aquí Constantí desapareix definitivament. L’única referència posterior que ha pogut ser localitzada és una petita notícia de tres anys després, el 1907, en que s’informa d’un banquet que se li ofereix i on posteriorment canta “con gran corrección” diverses peces, entre elles “el racconto de Lohengrin”.

Aquesta definició sembla lluny de l’entusiasme que despertaven les seves actuacions escèniques i de la veu esplèndida de tenor que podem sentir als enregistraments, i possiblement defineix un important declivi vocal els motius del qual són encara un misteri.

Àngel Font i Serra va ser un artista que va merèixer una carrera molt més llarga i important, donades les seves grans facultats, que probablement es va veure truncada per qüestions personals que li van impedir. Tot i així va passejar orgullós el nom del seu municipi durant els anys de la seva glòria.

Qualsevol persona que disposi de més informació sobre el tenor Àngel Font agrairia que es posés en contacte amb mi al correu miquelperez1970@gmail.com.

ÀNGEL FONT A LA COL·LECCIÓ REGORDOSA

<https://mdc.csuc.cat/digital/collection/sonorbc>

Per sort, la veu d’Àngel Font va quedar enregistrada a la col·lecció Regordosa, concretament en els fragments següents. Es reproduïxen els textos tal i com apareixen escrits als cilindres.

Constantí (Sr.)

Walküre

Cansó de la Primavera, núm. 1

Constantí (Sr.)

Walküre

Cansó de la Primavera, núm. 2

Constantí (Sr.)

Roberto il Diavolo

Siciliana de Roberto

Constantí (Sr.)

Pêcheurs de perles

Canción el Pescador de Perlas

Constantí (Sr.)

Dolores, La

Declaración de amor

Constantí (Sr.)

Dolores, La

Frase dúo del 3r acto de La Dolores

Constantí (Sr.)

Pagliacci

Gran arioso de Pagliaci

Constantí (Sr.) i Marra (Sra.)

Manon

Andiamo a Parigi

Constantí (Sr.)

MASSNET, JULES Manon

Aria San Sulpicio

Constantí (Sr.) i Marra (Sra.)

Manon

Duo final de Manon

Constantí (Sr.)

Lohengrin

Despedida del cisne de Lohengrin

Constantí (Sr.)

Lohengrin

Salida de Lohengrin

Constantí (Sr.)

Walküre

Escena de la daga Walkiria

UNA NOVA MIRADA AL TURISME CULTURAL

ENTREVISTA A **JUANJO MARTÍNEZ** (NATURA LOCAL)

PREGUNTES: **JOSEP ESTIVILL** (ARXIU MUNICIPAL DE CONSTANTÍ)

■■■■■■■■■■

“Més enllà de carreteres, polígons industrials, grans infraestructures i altres elements de forta presència paisatgística, el terme de Constantí té una notable riquesa en el seu patrimoni històric i l’entorn natural que cal donar a conèixer.”

FOTO: FORTUNY FOTÒGRAFS

Parlem amb els responsables de l'empresa natura local, que han repensat dues de les rutes habituals en les caminades populars per Constantí per tal d'adaptar-les a les noves tecnologies a través d'un aplicatiu gratuït.

—Com definiríeu l'aplicatiu “Natura Local” i quina implantació territorial té?

És l'eina que el projecte de Promoció del Patrimoni Natural i Cultural dels nostres pobles, desenvolupat per Natura Local, ofereix gratuïtament als usuaris per descobrir les propostes que els municipis ofereixen. La implantació és a nivell de tota Catalunya.

—Podeu explicar breument què podem trobar en aquesta eina tecnològica?

El projecte disposa d'un web i una App. L'App és l'eina de camp per poder navegar els itineraris proposats i poder arribar fins a les visites recomanades a cada municipi.

Els itineraris estan treballats per gent coneixedora del medi i, a part del recorregut, hi ha una tasca documental significativa.

Trobarem informació dels diferents elements naturals i/o culturals que es puguin trobar al llarg del recorregut o proposta de descoberta. També s'hi poden trobar, complementant els recorreguts, llistat de visites recomanades, llocs d'interès i serveis propers.

—Més enllà d'oferir un aplicatiu que servís per fer el recorregut, quins altres objectius heu contemplat a un nivell més general, de planificació territorial?

Tenir una proposta a nivell de país que permeti descobrir el major nombre de pobles i el seu entorn possible. Amb això pretenem diversificar els destins; desestacionalitzar els destins on només hi va gent una època de l'any; descongestionar o disminuir la pressió en indrets coneguts proposant alternatives i dirigint l'accés pels itineraris que siguin menys agressius per l'entorn.

Tot plegat són objectius de turisme sostenible i de proximitat.

—Quin tipus d'usuari creieu que pot treure el màxim profit d'aquestes propostes?

Tota persona amb inquietud per conèixer el territori.

—Quina importància atorgueu al turisme cultural com a element de promoció econòmica?

El turisme de coneixement i descoberta, sensible amb la realitat del territori, ha de ser de manera indirecta una font d'ingressos basat en la importància del producte

local, les estances, la gastronomia i tots els serveis implicats en fer més agradable, diversa i valuosa aquesta descoberta.

—Com és que en les vostres descripcions de les rutes poseu tant d'èmfasi en el medi natural?

Per a nosaltres el medi natural és part del patrimoni que s'ha de donar a conèixer, fer estimar i tot seguit preservar, ja que forma també part de la identitat de cada lloc.

—Quines rutes-passejada són les que heu preparat per al cas de Constantí?

En col·laboració amb l'Ajuntament i l'Arxiu de Constantí hem treballat la ruta de l'Aigua i la ruta de Sant Llorenç.

A la ruta de l'Aigua, donarem un tomb per conèixer l'aprofitament de l'aigua des de l'antiguitat fins a l'època contemporània. Indrets com els banys romans i les escenes aquàtiques del mosaic paleocristià de la vil·la romana de Centelles, l'aqüeducte del Pont de les Caixes i els molins medievals, que funcionaven amb aigua d'una séquia. Repassarem la història d'aquests indrets i dels paisatges naturals i agrícoles on l'aigua hi juga un paper cabdal.

La ruta de Sant Llorenç, per la seva banda, és un itinerari fàcil i variat on descobrirem valors històrics, naturals, paisatgístiques i rurals de Constantí. Pel recorregut trobarem les restes de l'ermita de Sant Llorenç, al voltant de la qual es produeix el primer poblament del municipi al segle XII; masos en actiu com el de Serapi; cellers experimentals al costat de conreus tradicionals de secà; arbres singulars i camins amb llegendes. Tot plegat trescant per camins carreters que ens acosten al medi natural que ens envolta i a les nostres arrels històriques.

—Quins atractius destacaríeu del paisatge i dels elements patrimonials de Constantí?

Queden reflectits en les dues rutes. Per una banda, la diferència dels paisatges agrícoles propers al riu i els més de secà; i, per l'altra, el patrimoni arquitectònic centrat sobretot en el conjunt monumental de Centelles.

L'oliver, juntament amb la vinya i l'avellaner, és un dels cultius característics del nostre terme municipal. Petites indústries i negocis van proliferar durant els segles XIX i XX en el sector de la producció i la comercialització de l'oli, el vi i l'avellana.

FOTO: FORTUNY FOTÒGRAFS

LA NOVA RUTA DE L'AIGUA

Séquies, torrents i el riu Francolí

JUANJO MARTÍNEZ
NATURA LOCAL

EN AQUESTA RUTA-PASSEJADA PEL CAMP DE CONSTANTÍ, DONAREM UN TOMB (SENTIT HORARI) PER CONÈIXER L'APROFITAMENT DE L'AIGUA DE L'ANTIGUITAT FINS A L'ÈPOCA CONTEMPORÀNIA. INDRETS COM ELS BANYS ROMANS I LES ESCENES AQUÀTIQUES DEL MOSAIC PALEOCRISTIÀ DEL CONJUNT MONUMENTAL DE CENTCELLES, L'AQUËDUCTE DEL PONT DE LES CAIXES I ELS MOLINS MEDIEVALS, QUE FUNCIONAVEN AMB AIGUA D'UNA SÉQUIA. REPASSEM LA HISTÒRIA D'AQUESTS INDRETS I DELS PAISATGES NATURALS I AGRÍCOLES ON L'AIGUA HI JUGA UN PAPER CABDAL.

/1/
Itinerari previst de la Ruta de l'Aigua, tal com apareix a l'App Natura Local, amb indicació dels principals llocs d'interès, ja siguin del patrimoni històric, del medi natural o del paisatgístic.

FOTO: NATURA LOCAL

/2/
Dalt. Vista genèrica de Constantí, presa des del turó de les Forques.

FOTO: ANTONIO LÓPEZ LÓPEZ / AJUNTAMENT DE CONSTANTÍ

/3/
Baix. Gravats del setge de Constantí, confeccionat per l'equip d'il·lustradors del mariscal de camp del rei Lluís XIV, Sébastien de Pontault de Beaulieu (1647).

FOTO: INSTITUT CARTOGRÀFIC I GEOLÒGIC DE CATALUNYA

EL TURÓ DE LES FORQUES

A la Guerra dels Segadors o de Separació (1640-1659), en aquest punt elevat s'executava públicament la pena capital dels sentenciats a mort.

L'espai que veiem des d'aquest punt mirant cap al poble és el mateix que està representat als gravats que va fer el mariscal francès Beaulieu (setge del 1647), que expliquen els cinc setges i dos assalts que va patir el poble durant els deu anys de conflicte, en els que Constantí anava canviant de mans castellanes a catalano-franceses.

Tanmateix sou en un bon mirador de la Serra de Prades, la Plana de l'Alt Camp i el Montmell darrere de la química; la plana agrícola de la riba del Francolí, cap a on ara marxarem, i el poble de Constantí.

El terreny elevat, de natura calcària, es diferencia del que trobem a la plana sedimentària del riu. Aquest terreny és eixut i solell i hi domina la brolla de romaní amb espornallac i farigola. El llentiscle, juntament amb el garric, són els arbusts que acompanyen la pineda.

/4/
Detall d'un llentiscle florit, un arbust tradicional del paisatge constantinenc.

FOTO: NATURA LOCAL

FOTO: FORTUNY FOTÒGRAFS

/5/

L'arc apuntat, també dit arc ogival, del Pont de les Caixes. És un element característic de l'arquitectura gòtica d'època medieval. Just per sota d'aquest arc passa el torrent de la Ferrerota.

EL PONT DE LES CAIXES

El Pont de les Caixes és en realitat un aqüeducte romà. El seu descobriment fou casual arran de l'esfondrament d'un dels paraments del pont a causa d'un episodi de fortes pluges, que van deixar al descobert la construcció d'aqüeducte romà que quedava amagada sota el parament medieval, així com el revestiment del canal que continua cap al sud sobre un terraplè afegit en època medieval.

Aquest aqüeducte, com tants d'altres, fou construït per salvar la depressió del barranc de la Ferrerota que baixa cap al Francolí. Consta de tres arcs de mig punt i un d'ogival, amb una llargada d'uns 70 mts. Forma part del traç de la séquia dels Molins que, agafant l'aigua del riu Francolí, subministra reg a totes aquestes finques. Cal dir que el canal romà era 1,5 m més baix i va ser la reforma medieval que va pujar la cota, augmentat així el nombre de terres on podia arribar l'aigua.

L'any 2013 es declara Bé Cultural d'Interès Nacional i el 2016 es completa la seva restauració.

/6/

Les dues arcades principals en una imatge recent, posterior a la restauració del pont.

FOTO: FORTUNY FOTÒGRAFS

FOTO: NATURA LOCAL

/7/

El paller o “capella” del mas de la Ferrerota, un edifici singular però del qual se'n desconeix amb certesa la funció originària, encara que en algun moment hauria funcionat com a paller i també podria haver estat habitatge per als masovers o el bestiar.

/8/

El mas de la Ferrerota, una construcció del segle XVIII que porta inscrita la marca de la “tau” a la portalada d'entrada.

EL MAS DE LA FERREROTA

Al marge del torrent o barranc de la Ferrerota, una bassa queda amagada sota les canyes. Més lluny hi ha el pou de la Ferrerota, que va ser construït el 1922 i que amb l'ajuda d'un motor elèctric treia l'aigua que es portava pels recs cap a les finques properes. Els pollancres, oms i la bardissa, sumats al cant del rossinyol bord o les granotes, ens revelen la presència d'aigua.

Davant del mas de la Ferrerota hi ha un edifici rectangular, força enrunat, anomenat popularment “la Capella”, encara que no hi ha constància ni restes que evidencin un ús religiós i podria tractar-se de dependències pels masovers o pel bestiar.

El mas de la Ferrerota, per la seva banda, era una important i antiga masia i, en certa manera, representa l'evolució en el temps de la vil·la romana. Així, per exemple, es pot establir un paral·lelisme entre el mas de la Ferrerota i la vil·la de Centcelles: ambdues són

explotacions agràries, separades per quinze segles, amb diferents arquitectures però amb uns elements i unes funcions comunes.

El mas dona nom a una de les partides més extenses del terme, que es prolonga fins a la riba del Francolí. S'explica que antigament era coberta de canyars i aiguamolls. És una zona rica en aigua i on hi trobem extenses plantacions d'avellaners.

L'estructura de la masia és repartida entre diverses construccions, datades al voltant del segle XVIII amb uns afegits posteriors. Al costat de llevant trobem l'edifici del mas, amb la *tau*, el símbol de propietat de l'Arquebisbat de Tarragona, a l'arc de la porta d'entrada. La planta baixa segueix la distribució tradicional, amb el rebedor, la cuina i l'escala per pujar al primer pis, on se situen les cambres i, a sobre, hi trobem les golfes.

FOTO: JOSEP ESTIVILL / ARXIU MUNICIPAL DE CONSTANTÍ

FOTO: NATURA LOCAL

EL CONREU D'AVELLANERS

A Catalunya, hi ha gairebé 9.000 hectàrees d'avellaners, dels quals al voltant del 90 per cent són a Tarragona i la resta a Girona. Les comarques de l'Alt i el Baix Camp són les més productives i nosaltres som al mig. El regadiu millora la producció i el riu Francolí, així com l'aigua del freàtic, és clau per aquest conreu. A ponent del poble, els secans són conreats per ametllers, oliveres i vinya, en aquest cas de secà. La comercialització i la globalització, havent d'importar fruita seca d'altres països, posen en perill la rendibilitat de les avellanes i per això hi ha camps que s'abandonen. El seu conreu data del s. IV abans de Crist. Sabíeu que les avellanes es cullen del terra amb aspiradors un cop cauen a l'agost?

FOTO: NATURA LOCAL

EL RIU FRANCOLÍ

Neix a l'Espluga de Francolí i surt a mar al port de Tarragona. Al Camp de Tarragona ja és la seva part baixa. És el més important de les comarques tarragonines i el seu règim mediterrani fa que tan aviat baixi molt poca aigua com que hi pugui haver riuades com la de l'octubre de 2019.

Podeu veure com la pineda actual ocupa el lloc de transició on abans l'alzinar entrava fins a la vora del riu, on hi havia els arbres de ribera protegint amb les seves arrels els marges del riu de l'erosió de les avingudes i evitant desbordaments de la llera. El règim hídric mediterrani (amb períodes eixuts), la pressió de l'agricultura i actuacions de canalització han fet desaparèixer el prim bosc de ribera que hi havia.

Com els pollancre plantats, aquesta vegetació està adaptada a viure en terrenys amb el freàtic molt elevat o en períodes d'inundació. La fusta més tova dels pollancre i la facilitat per trobar parts mortes fa que el picot verd ho tingui fàcil per fer-hi el niu.

L'abundància de plantes nitròfiles constituint l'herbassar del riu és conseqüència dels conreus de la plana: cards, agrelles o vinagrelles, portulaques, etc.

Aquesta franja de pins per on passem és formada de pins blancs: escorça gris, fulla més petita, estructura desendreçada i pinyes abundants i petites; i de pins pinyoners: escorça vermellosa, fulla més gran i verda, estructura compacta i arrodonida i pinyes menys abundants però més grosses.

Les pinedes plantades substitueixen el migrat bosc de ribera, avui desaparegut, que acompanyava el Francolí i que encara es pot intuir de manera aïllada en alguns barrancs, séquies i racons del riu. Als turons, com el de les Forques d'on venim, les pinedes van substituir l'alzinar de fulla petita. La fusta dels pins, de creixement més ràpid que les alzines, era un complement econòmic a l'agricultura.

Amb menor biodiversitat i menor capacitat d'acollida que el bosc de ribera, a les pinedes també hi troben refugi ocells com les mallerengues, tudons, garses i petits fringíl·lids com els pinsans, cadernerers, verdums i gafarons que fan via entre els camps de fruiters i l'aigua del riu.

/9/

El riu Francolí, al seu pas per Constantí. Al fons, una pineda que ocupa l'espai on anteriorment hi havia els arbres de ribera.

/10/

Un exemplar de mallerenga, un dels ocells que habitualment es poden veure a les pinedes.

FOTO: NATURA LOCAL

FOTO: NATURA LOCAL

/11/

El molí de Reus, d'origen medieval, amb la xemeneia de maons de 30 metres, afegida posteriorment a finals del segle XIX arran de la instal·lació d'una màquina de vapor. La intensa vegetació que s'observa al voltant dels arbres plataners indica el pas que segueix la séquia dels Molins, l'aigua de la qual va fer de força motriu per al funcionament del molí durant segles.

EL MOLÍ DE REUS

Se suposa que es va construir cap al 1463, ja que apareix documentat com a primer propietari un tal Bernat de Saportella, que es podria correspondre amb un diputat de la Generalitat amb el mateix nom que l'any 1463, durant la guerra civil catalana, fugí de Barcelona i canvià al bàndol de Joan II. Així, aquest any podria ser el de la seva arribada a Constantí i de la construcció del molí. L'any 1563 passa a ser propietat de Reus, que va explotar-lo fins al 1859, en què la desamortització de Madoz el subhasta i passa a propietat particular.

Canvia de mans, però tothom el fa servir per moldre blat fins a principis de segle XX, en què passa a moldre sofre. Als anys vint es reconverteix en fàbrica tèxtil, però no arriba a funcionar. Després de la Guerra Civil s'adapta l'edifici com a habitatge, i als anys seixanta l'empresa "Jerseys Constantino" torna a intentar, també sense èxit, tirar endavant una altra fàbrica tèxtil.

Les dues empreses tèxtils varen aprofitar la màquina de vapor incorporada a finals del segle XIX dins la nau que encara es pot observar avui, amb una xemeneia de maons de 30 metres d'alçada.

A l'altra banda del camí hi ha l'edifici del molí. En el soterrani s'hi trobava la maquinària d'origen medieval; a sobre, la planta baixa i el primer pis conformen segurament l'estructura inicial del segle XV, per sobre i al voltant de la qual s'ampliaren successivament les altres construccions al llarg del temps.

EL MOLÍ PAPERER

Al 1412 hi ha notícia de quelcom relacionat amb la producció de paper en terres de Centelles; en aquesta data fou cedit a Antoni Codina un molí on s'esfilagarsen i es molen draps. Durant tres-cents anys es documenta la presència de diversos moliners que hi resideixen amb les seves famílies i tiren endavant l'explotació del molí. Al segle XVII és conegut com a Molí de Rodolat, en referència a Jaume Rodolat, qui consta com a moliner el 1694. Sembla que va voler potenciar la producció del molí portant Jaume Font, un paperer de Capellades. Llavors, aquesta població de l'Anoia era capdavantera en la indústria paperera, fet que subratlla la importància del molí. Al segle XVIII passa a mans de la Cartoixa d'Scala Dei, que reivindica els drets sobre la séquia. L'escut del monestir cartoixà i la inscripció de l'any 1732 encara són a l'arc de la porta principal, tot i que probablement era una possessió cartoixana abans de 1725. Al segle XIX, amb la desamortització de Madoz, passa a mans municipals i segueix funcionant com a molí paperer, encara que a principis del XX s'abandona.

Tot i el seu estat actual de ruïna, es poden observar les finestres de la sala superior on s'assecava el paper. Al primer pis queden restes d'un forn de pa i part de la cuina, mentre que del segon pis, on s'ubicaven segurament les dependències del moliner i la seva família, no en queda res. Al costat de la séquia resten els orificis de la maquinària que feia moure les moles. Acosteu-vos a la part del darrere per veure el pas i el petit salt de la séquia.

/12/

El salts d'aigua del molí Paperer o d'Scala Dei. Són a la part de darrere del molí i aprofiten la força cinètica de l'aigua de la séquia dels Molins.

FOTO: ANTONIO LÓPEZ LÓPEZ / AJUNTAMENT DE
CONSTANTÍ

EL CONJUNT MONUMENTAL DE CENTCELLES

La vil·la de Centcelles és una de les nombroses vil·les romanes que s'escampaven pel terme, properes a la gran capital, Tàrraco. Conserva les canalitzacions de l'aigua i restes dels seus banys i altres dependències que conformaven una típica explotació agrícola romana, amb els seus estables per al bestiar, els dipòsits per al gra i l'oli i les habitacions per al servei i per al *dominus* o senyor de la vil·la.

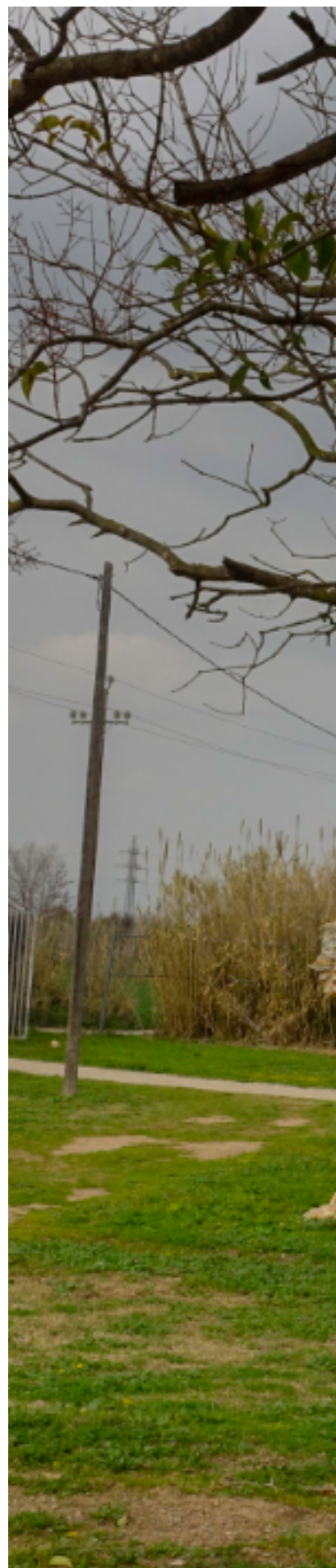
Les termes, o per dir-ho amb més propietat, els banys romans, eren un espai d'higiene, però també un espai lúdic d'esbargiment, de relaxament i trobada, del que gaudien, cap a darrera hora de la tarda, el senyor de la vil·la, la seva família i els seus convidats. Annexades a aquest conjunt termal hi trobem les latrines, amb un sistema de clavegueram emprat també per a l'aigua de les piscines dels banys.

Al segle IV es transforma la sala central de la vil·la afegint-li una cúpula amb mosaics i una cripta subterrània. En època medieval s'hi establiria un petit poblat, un nucli de població independent i paral·lel a Constantí, i la sala central amb la cúpula de mosaics esdevindria l'ermita de Sant Bartomeu. A partir del segle XV, Centcelles figura ja com a part del terme de la Universitat de Constantí i no com a vila independent. Després, es reconvertiria en una masia fins que la tasca de l'Institut Arqueològic Alemany va consolidar aquesta vil·la com un referent històric i arqueològic de primer ordre.

/13/14/

Conjunt monumental de Centcelles.
Dues imatges de les instal·lacions dels banys.

FOTOS: NATURA LOCAL

EL MOLÍ DE CONSTANTÍ

El Molí de Constantí és el més ben conservat de tota la Séquia dels Molins. A la façana s'hi observen tres escuts, símbols de l'arquebisbe Ènnec de Vallterra, qui va fer construir o reparar el molí a finals del segle XIV. El 1831 encara funcionava com a molí fariner. Després de la desamortització de Madoz, l'any 1855, se subhasta i passa a ser propietat particular. Produïa farina, però a finals del segle XIX es transforma i amplia, afegint una mola d'oli, moguda per unes mules en lloc d'usar la força de l'aigua, per tal de moldre olives i, més tard, sofre.

L'edifici presenta dos pisos: en l'inferior hi havia la sala de les moles i al pis superior l'habitatge del moliner i la seva família.

A la porta d'entrada d'aquest pis superior hi havia els corral·ls dels porcs, segurament de força antiguitat, ja que la cria de porcs per part dels moliners és esmentada en nombrosos documents del molí.

/15/

Façana dorsal del molí de Constantí, el més ben conservat de tota la séquia.

FOTO: NATURA LOCAL

LA SÉQUIA DELS MOLINS

Per tal d'aprofitar el cabal del riu Francolí, una resclosa, situada prop de l'actual complex petroquímic de Repsol, dins el terme de la Pobla de Mafumet i en un indret conegut com la Siquieta, conduïa l'aigua a través d'una séquia (o *siquia*, com es diu popularment a Constantí) de més de tres quilòmetres de longitud que movia cinc molins medievals i, finalment, desembocava un altre cop al riu, ja dins el terme de Tarragona. Aquesta séquia és alhora un corredor d'aigua i de vida animal. Trobem tanmateix arbres com els pollancre i els freixes i plantes com la vinca i la cua de cavall.

/16/

Dalt. La cua de cavall, una de les plantes que trobem en el recorregut humit de la séquia dels Molins.

FOTO: NATURA LOCAL

/17/

Esquerra. El corrent de l'aigua de la séquia, al seu pas pel molí Paperer. Allí accionava la roda amb pales que feia funcionar la maquinària per trinxar els draps amb que després es confeccionava el paper.

FOTO: NATURA LOCAL

/18/

Sota. La *Siquieta*, el punt exacte del riu Francolí on comença la séquia dels Molins. Una modestíssima represa feta amb còdols i terra desvia una petit curs d'aigua cap a la séquia.

FOTO: JOSEP ESTIVILL / ARXIU MUNICIPAL DE CONSTANTÍ

LA RUTA DE SANT LLORENÇ

L'home i el paisatge

JUANJO MARTÍNEZ
NATURA LOCAL

ITINERARI FÀCIL I VARIAT ON DESCOBRIREM VALORS HISTÒRICS, NATURALS, PAISATGÍSTICS I RURALS DE CONSTANTÍ. PEL RECORREGUT TROBAREM LES RESTES DE L'ERMITA DE SANT LLORENÇ, AL VOLTANT DE LA QUAL ES PRODUUEIX EL PRIMER POBLAMENT DEL MUNICIPI AL SEGLE XII; MASOS EN ACTIU COM EL DE SERAPI; CELLERS EXPERIMENTALS AL COSTAT DE CONREUS TRADICIONALS DE SECÀ; ARBRES SINGULARS I CAMINS AMB LLEGENDES. TOT PLEGAT TRESCANT PER CAMINS CARRETERS QUE ENS ACOSTEN AL MEDI NATURAL QUE ENS ENVOLTA I A LES NOSTRES ARRELS HISTÒRIQUES.

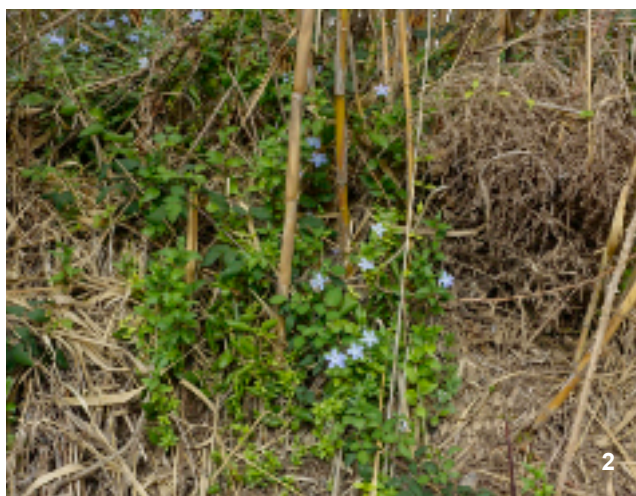
/1/
L'itinerari marcat de la Ruta de Sant Llorenç, tal com es pot resseguir a l'App Natura Local.

/2/3/
Detall d'unes vinques, una planta amb la flor blava. A sota, entre les pedres d'un marge, apareixen falgueres especialitzades, com la dauradella.

FOTO: NATURA LOCAL

/4/
El mas de Serapi, un dels més populars del terme, per la seva proximitat al poble i perquè antigament hi havia un abeurador i una font.

FOTO: JOSEP ESTIVILL / ARXIU MUNICIPAL DE CONSTANTÍ

EI TORRENT I MAS DE SERAPI

Som al camí vell de Reus, al torrent del Mas de Serapi. Lleres seques que només porten aigua després de pluges, drenant la plana cap al Francolí. Avui la majoria omplerts de canyar, encara trobem plantes d'ambients frescals com la vinca, tapissen el terra amb boniques flors blaves, i els freixes. Quan mancaven pastures fresques pels ramats, el verd del freixe servia d'aliment.

El mas de Serapi deu el nom a un dels seus propietaris mossèn Serapi Ferrer, mort el 1711. Edifici del s. XIX i reformat després. Al costat del mas hi havia una mina amb abeurador on la gent anava a buscar aigua bona i alhora s'hi reunien per berenar.

En alguns trams trobem el mur de pedra seca de contenció del camí. El tipus de terreny fa que no sempre sigui necessari, ja que els sediments quaternaris amb la matriu calcària es compacten de tal manera que fan una paret força resistent. Allà on no s'ha consolidat, la terra es desfà i és on s'havia de construir el mur per assegurar el trànsit per aquests vials carreters cap a Reus. A les orientacions obagues, entre les pedres, apareixen falgueres especialitzades com la dauradella (*Ceterach officinalis*).

En períodes de sequera, la dauradella es recaragola mostrant la cara inferior de les seves frondes (fulles), recobertes de pèls de color daurat (vet aquí el seu nom), que precisament tenen la funció d'evitar el dessecament de la planta mantenint la humitat i reflectint la llum solar.

FOTO: NATURA LOCAL

LA CREU DE SALOM

Avui desapareguda, en aquest punt de cruïlla dels camins de Reus i d'Almóster hi havia una creu de ferro sobre un pedestal. Veureu una senyalització on estava la creu. Una creu de terme, documentada ja el 1530, que servia per orientar als viatgers i donar la benvinguda, definir els límits territorials, etc. Una llegenda diu que prop d'aquesta cruïlla hi havia un hostel on paraven comerciants àrabs i jueus que, quan s'acomiadaven, empraven respectivament *shalam* i *salom* i d'aquí el nom de l'indret.

L'ALZINA DE MAS DELS FRARES

També coneguda com a Alzina Grossa, és l'alzina centenària més gran del terme, declarada arbre monumental per la Generalitat de Catalunya. Sens dubte un sòl profund amb accés a la humitat del freàtic han afavorit el seu desenvolupament. Som en un país d'alzinar d'arbres petits i esclarissats, alternats amb brolles de romaní. La sobreexplotació secular per llenya i carbó, i la posterior tala per afavorir els conreus que veiem, l'han fet desaparèixer. Cal observar, però, que és un arbre vell i dèbil. Les branques s'estan assecant (veieu les puntes?) i ho mostra la regressió de les brotacions joves. Tanmateix al tronc podem veure els forats provocats pel banyarriquer, una larva d'escarabat que fa galeries dins el tronc, s'alimenta de la fusta fins que assoleix la forma d'adult i abandona l'arbre. Pot arribar a matar l'arbre.

FOTO: NATURA LOCAL

FOTO: JOSEP ESTIVILL / ARXIU MUNICIPAL DE CONSTANTÍ

/5/ Dalt esquerra. El camí d'Almóster prop de la cruïlla amb el camí de Reus. Fou el lloc on es posà la Creu de Salom, una creu monumental que habitualment s'ubicava prop de l'entrada de les poblacions o vora els camins, especialment a les cruïlles rellevants.

/6/ Dalt dreta. Un detall del plafó de la Creu de Salom.

FOTO: LLUIS ESCARRÉ

FOTO: NATURA LOCAL

/7/8/
La monumental alzina centenària de mas dels Frares. La seva alçada es pot apreciar en la comparació amb l'automòbil del camí. En un detall, a baix a l'esquerra, veiem una branca afectada per l'escarbat banyarriquer.

/9/
Un detall de les flors de l'ametller.

/10/
Pastures i ramats.

LA DIVERSITAT AGRÍCOLA

Els conreus dominants són fruiters de secà: garrofers, oliveres, ametllers i vinya. Amb l'aigua de les mines i posterior explotació dels pous, es van passar a regadiu i es van afegir avellaners i fruiters de fruita dolça com el presseguer (avui desaparegut). Per satisfer les necessitats dels ramats, també es feien cereals: ordi i blat. Tot plegat fa un mosaic agrícola que gairebé ocupa la totalitat del terreny. De tant en tant, però, hi ha illes, on l'horitzó petri calcari és tan elevat que el terreny no és apte per al conreu i hi trobem clapes soles i pedregoses de bosquetons de pi blanc (antigament alzinars) amb arbustos baixos com el romaní, la farigola, l'espernallac acompanyats de gramínies com el llistó. Penseu que aquest mosaic es tradueix en biodiversitat pel que fa a la fauna i podem aprofitar per gaudir d'ocells que no trobaríem en altres ambients més oberts de prats o aigualosos. Segur que cap al tard poden sentir el cant de la puput. Passejant fàcilment aixecareu pinsans que mengen per terra o veureu algun gafarró parat a la branca més alta d'un garrofer. Als tords i als estornells els agraden les olives. Només cal que pareu atenció, sense fer soroll; no tingueu pressa en caminar i porteu uns binocles. Sort!!!

LES PASTURES

Allà on s'ha rabassat els arbres i encara no s'hi fa res, el terreny es transforma en un erm on, si la climatologia ho permet, hi creix l'herba que es podrà pasturar. També es pasturen els guarets dels camps de cereal i, fins i tot, s'aprofita l'herba que es fa entre files d'arbres fruiters. Aquests espais oberts són, altra vegada, un ambient diferenciat on podem gaudir d'altres ocells que no vèiem abans... Papamosques o bosquetes cercant insectes, les cadeneres enfilades en algun card menjant llavors, la puput o els tudons cercant menjar per terra, el mussol aturat dalt una pedra, més rarament alguna perdiu i fins i tot algun conill. Tanmateix, les clarianes són lloc de caça dels rapinyaires com el xoriguer que, fent un vol estacionari a una vintena de metres d'alçada, poden detectar sargantanes, ratolins o fins i tot algun ocellet que apressar. Cal alertar, però, de la important davallada que hi ha hagut de tota mena d'ocells a causa de l'abandonament de terres, les noves pràctiques agrícoles i canvis als usos del sòl.

FOTO: NATURA LOCAL

EL CLOT DE SANROMÀ

Aquest gran clot és el resultat d'una excavació feta per obtenir graves per fer els talussos de l'autopista. En arribar al nivell freàtic, va sortir aigua i es va abandonar l'excavació. Amb l'aportació de les pluges, fa que gairebé sempre hi hagi aigua. Novament trobem un nou ambient creat per l'home, on descobrir ocells que no havíem vist fins ara. Tanmateix, el tall del clot ens explica la natura sedimentària dels sòls del Camp de Tarragona, on fins i tot els còdols es barregen i en funció del grau de carbonatació es compacten més o menys, creant les formes (agulles) que veureu més endavant.

A les vores de l'aigua s'hi ha fet un cinyell de canyís que dona refugi a ocells com la boscarla, el rossinyol bord i sovint veurem estols de gavians argentats.

/11/12/

El Clot de Sanromà, una excavació de terres per proveir els talussos de l'autopista i posteriorment abandonada. S'ha convertit en un estany artificial, on s'hi poden veure diverses espècies d'ocells, com la boscarla, el rossinyol bord i gavians argentats.

/13/

Restes de l'ermita de sant Llorenç.

FOTO: FORTUNY FOTÒGRAFS

11

12

FOTO: FORTUNY FOTOGRAFAS

L'ERMITA DE SANT LLORENÇ

La referència documental més antiga és de l'any 1515, tot i que als voltants hi ha restes d'ocupacions des de molt antic, des d'època neolítica a romana i medieval, amb presència de sitges i restes de fortificacions. La hipòtesi de l'historiador Francesc Cortiella situa al seu voltant el primer nucli de població de Constantí, fins a principis del segle XII, “potser l'ermita de Sant Llorenç va ser la primera església de Constantí”, fins que l'any 1179 la població es trasllada al turó del Llentisclell. Això implicaria que la primera construcció de l'ermita dataria com a mínim d'abans de 1159 i, al voltant d'aquesta, s'hi arremolinarien unes quantes cases i un cementiri. Es tractaria, segons la reconstrucció de l'historiador local Josep M. Sabaté, d'una construcció de 13x9 m amb una possible capacitat per a unes dues-centes persones. Ramon Amigó apunta que, possiblement, després de la Llei de Desamortització de Mendizábal, l'any 1836, va quedar abandonada (fa més d'un segle). No costa imaginar per què els nostres avantpassats escolliren aquest indret per viure, dalt d'una elevació natural que dona una bona visibilitat de tots els voltants. Al nord-oest, les muntanyes de Prades i la Mussara.

FOTO: JOSEP ESTIVILL / ARXIU MUNICIPAL DE CONSTANTÍ

13

MAS DELS FRARES

El mas era propietat d'una congregació de frares que mai no hi visqueren. Després, la finca es va partir a mitjans del s. XX entre dos germans i passaren a distingir-se amb els adjectius de vell i nou. El mas dels Frares ha estat important des d'antic: aquí es varen descobrir diverses sitges i s'excavaren estructures d'un complex de banys d'una vil·la romana d'època republicana (218 aC – 50 dC) amb estructures de caràcter vinícola. La segona fase de les excavacions va començar el juliol del 2020. La partida ha estat conreada amb grans extensions de vinya i avui els estudiants en pràctiques de la Facultat d'Enologia de la Universitat Rovira i Virgili, mantenen aquesta tradició amb un celler experimental que produeix vora 40.000 kg de raïm, que produeixen 30.000 litres de vi, d'una setantena de varietats, cultivades en 5,5 ha de terreny.

Tot i l'estil colonial del mas, la investigadora Tate Cabré Massot, en el seu estudi específic, no ha trobat cap relació entre Amèrica i aquest mas. Tot i això, l'estil colonial del mas català apareix cap al s. XVIII-XIX i es deu a la moda que van portar els pocs afortunats, coneguts com a indians, que van tornar de fer les Amèriques i volien mostrar la seva fortuna. A part d'incrementar la mida de les finques, el mas rústic passa a ser una casa senyorial i així també es reflecteix en la vegetació ornamental que l'envolta. Encara que els propietaris del mas dels Frares no fossin indians, era fàcil, a l'època, que es volgués copiar aquesta moda entre els propietaris amb diners, apareixent un component de luxe que no existia a la masia catalana.

/14/

Una estructura de la vil·la romana de Mas dels Frares, dedicada a l'antiguitat a la producció comercial de vi.

FOTO: NATURA LOCAL

/15/

El mas dels Frares, un mas d'estil colonial, tal com assenyala la periodista Tate Cabré.

FOTO: NATURA LOCAL

***“Ens ha sorprès la monumentalitat
de les estances documentades, fet
que indica que podria tractar-se
d’una vil·la romana d’envergadura”***

DESCOBRINT LA VIL·LA ROMANA DE MAS DELS FRARES

ENTREVISTA A **JOSEP M. MACIAS**, INVESTIGADOR DE L'ICAC
I **FRANCESC RODRÍGUEZ**, INVESTIGADOR ADSORIT DE L'ICAC

PREGUNTES: **JOSEP ESTIVILL**, ARXIU MUNICIPAL DE CONSTANTÍ

Vista general del jaciment de Mas dels Freres durant les tasques d'excavació FOTO: ICAC

—Què és l'ICAC i quina activitat realitza?

L'Institut Català d'Arqueologia Clàssica (ICAC) és un centre català de recerca que té la seu a Tarragona. Fou creat per la Generalitat de Catalunya i la Universitat Rovira i Virgili (URV) cap a l'any 2002 i té com a finalitat la recerca, la formació avançada i la difusió de la civilització i cultura clàssiques. Abracem un període que va des de l'etapa ibèrica fins a l'arribada de l'Islam. Som una institució universitària però tenim com a principal objectiu desenvolupar tasques de col·laboració amb totes les universitats catalanes i també amb els ajuntaments del país. L'Icac és l'únic centre d'aquestes característiques al país i a Tarragona comptem també amb l'IPHES, amb l'ICIQ i amb l'IISPV, especialitzats respectivament en el camp de la Prehistòria, la Química i la Medicina.

Amb l'Icac es vol donar resposta a les necessitats del país en matèria d'arqueologia de l'antiguitat clàssica i el fet que la seu estigui a Tarragona és un reconeixement a la vàlua de l'antiga *Tarraco* i el seu territori, del qual actualment forma part el terme municipal de Constantí.

—Una de les vostres línies de recerca es refereix a l'arqueologia del paisatge, el poblament i el territori. En què consisteix?

Sovint entenem la història de Roma i el seu passat com allò propi d'una realitat urbana: les seves ciutats i els seus monuments. No obstant això, la ciutat romana es vertebava a partir de les urbs, però també a partir dels seus termes municipals. El que nosaltres en diem els seus *territoria*. Cada *civitas* s'integrava per la ciutat i el seu camp. Sense el segon no haguessin pogut existir les imponents restes de la civilització romana. Heu de pensar que el *territorium de Tarraco* era tot el Camp de Tarragona, el Penedès, el Garraf i una part de l'Anoia. Hi ha dubtes en relació a la Conca i el Priorat.

Per això existeix una important línia de recerca en base a l'organització del territori. Com s'articulava l'exploració del Camp, els seus recursos agraris, hídrics, xarxa de comunicacions, etc... Tota aquesta recerca ens duu cap als estudis de producció agrícola, sistemes d'hàbitat, recerca tecnològica i molts altres aspectes que reflecteixen la complexitat i l'avanç de la civilització romana, que assolí uns nivells de prosperitat que no es recuperaren fins l'edat moderna.

L'arqueologia del territori té moltes subespecialitzacions i actualment es troba en fase de renovació metodològica —prospeccions no invasives, teledetecció, anàlisis de restes orgàniques, etc— i, en molts casos, es pot desenvolupar de forma més còmoda si la comparem amb les dificultats de l'arqueologia urbana. És a dir, dintre d'una ciutat on tot és més complex. Històricament, el

territori també és molt més sensible als canvis socials i econòmics. Avui sabem com va afectar-hi la crisi dels segles II-III dC, la desaparició de l'Imperi i la progressiva cristianització. Ens queda, pel que fa al terme de Constantí, dibuixar el procés de formació de la seva etapa medieval. I, en especial, com va afectar l'ocupació islàmica.

—Què és l'Ager Tarraconensis i quin paper hi juguen Constantí i el mas dels Frares?

L'Ager Tarraconensis és el territori de la ciutat de *Tarraco*. Amb uns límits ja esmentats. Fou un dels territoris més explotats agrícolament de tota *Hispania*. Podeu veure la intensitat d'aquest procés en uns dels projectes desenvolupats per l'Icac, que, tot i centrar-se en una part, mostra com el territori es va "urbanitzar" intensament com a àrea de producció per l'avituallament de la ciutat, però també per a la generació d'un excedent agrícola que fou comercialitzat a partir del port de Tarragona. L'àrea que avui ocupa Constantí era un dels sectors més propers. Possiblement la planície del Francolí serà una important zona de producció d'horta, també de lli (com diuen algunes fonts). És un territori pròxim a la ciutat i també molt transitat, ja que hi passava la via romana que conduïa al Pont de Goi i després a Lleida, Saragossa i tot el centre nord peninsular.

—Podríeu comentar-nos la història arqueològica del jaciment de Mas dels Frares?

La vil·la es va documentar inicialment pel Laboratori d'Arqueologia de la Universitat de Barcelona a Tarragona (de 1989 a 1993), arran de les obres de construcció de l'actual celler vinícola. La presència de la gran cisterna faria d'aquest indret un element o referent popular als orígens romans del territori. Aquests treballs permeteren la clara identificació d'una vil·la romana. És a dir, un nucli residencial i productiu agrari com, salvant les diferències, podria ser actualment una casa de pagès allunyada. No era un sol edifici sinó la suma de diversos recintes diferenciats funcionalment. Després d'aquests treballs el jaciment resta una mica desatès. Ara, a partir d'un projecte de recerca que s'inicia l'any 2018 i cofinançat per la Generalitat de Catalunya, l'Ajuntament de Constantí i el Consell Regulador Denominació d'Origen Catalunya, esperem avançar en el coneixement i la socialització del jaciment.

—Què heu descobert en les campanyes d'excavacions i quines estructures heu localitzat?

Els nostres treballs han permès ampliar l'espectre temporal de l'assentament. Per la pròpia proximitat geogràfica amb Tarragona i per les seves condicions, l'actual

terme de Constantí ja podria haver estat ocupat en el segle II aC. I aquí trobem evidències de finals de segle II aC, fet que indica la presència d'una primera explotació agrícola anterior a la construcció de la gran vil·la que situem entre el canvi d'era i el segle I dC. Després hi ha evidències de presència humana fins al segle VII dC, i possiblement arriba fins a la irrupció del món islàmic.

Quant a l'arquitectura, hem avançat en el coneixement de les termes així com en part de l'àrea productiva centrada en l'elaboració de vi. Ens ha sorprès la monumentalitat de les estances documentades, fet que indica que podria tractar-se d'una vil·la romana d'envergadura. Malauradament, part de l'àrea d'emmagatzematge i fermentació ha estat afectada de fa temps per antics camps de vinya. És una paradoxa, però el conreu de la vinya podria haver generat el període de més esplendor econòmic de la vila, però també pot haver causat la seva degradació parcial durant segles.

—Com funcionava la producció del vi al mas dels Frares i quin circuit seguia la seva posterior comercialització?

No seria massa diferent a l'actual. Per una banda, hem de preveure extenses vinyes al voltant de la casa, on hi hauria la zona de premsatge, d'emmagatzematge i de fermentació en grans tenalles de prop de $\frac{1}{2}$ m³. A partir d'aquí la distribució vers la ciutat i/o el port es podria haver fet en àmfores o bé botes de fusta. Val a dir que seria una de tantes produccions vinícoles que hem detectat en el camp de Tarragona. Altres casos "constantinencs" els trobem al Mas d'en Bosc i a Centelles, per exemple. Insistim també en el fet que l'activitat vinícola excedentària seria més pròpia dels segles I-II dC. Després, les transformacions de l'economia romana condicionarien aquesta activitat econòmica. Això no treu una pervivència d'hàbitat durant tota l'etapa romana i fins l'etapa visigòtica.

—Se sap en quin moment i per quina raó la vil·la va quedar abandonada?

El motiu exacte de l'abandó no el sabem, però presumim que fou un procés generalitzat a tot el camp de Tarragona. A partir del segle III hi hagué un procés involutiu cap a l'autoconsum dels assentaments agraris i una reducció en general de la població hispanoromana. Això s'accentuarà durant el període visigòtic. Coneixem èpoques de fam, sequeres, epidèmies i tot això va repercutir en la demografia hispana. L'arribada de l'Islam comportà una transformació del pes geopolític del Camp de Tarragona. La interpretació més acceptada és el davallament de la població, però això no implica la seva desaparició. Al Camp de Tarragona hi ha força topònims d'origen àrab que reflecteixen una ocupació en una terra frontissa entre l'al-Andalus i la marca carolíngia. Aquest és un dels aspectes en què ens volem centrar en el futur.

—Quina importància considereu que tindria aquesta vil·la?

Si no trobem una inscripció referent al propietari és difícil incidir en aquest aspecte. Coneixem casos en què l'epigrafia ens assenyala el propietari i el seu càrrec públic en la ciutat més propera, ja que fou habitual que els propietaris d'aquesta gran vil·la tinguessin residència principal a la ciutat. Per altra banda, les dades arquitectòniques mostren una gran rellevància i opulència. Aspecte que anirem perfilant en els propers anys. Si bé la gran cisterna d'aigua, la pervivència de les pràctiques termals i altres indicis mostren un assentament residencial rellevant, i proper, en el context de la capital Tarraco. No oblideu que ens referim a la ciutat que va ser, durant gairebé tres segles, capital de la meitat de la península Ibèrica. És a dir, una província de titularitat de la casa de l'emperador i la més gran de l'Imperi.

—Sovint parleu del mas dels Frares com un projecte patrimonial integral, relacionant recerca científica, activitat pedagògica i tasques de difusió i socialització. A què us referiu?

Per una banda volem convertir el mas dels Frares en un espai d'aprenentatge. En les darreres excavacions hi han participat nombrosos alumnes del grau d'arqueologia de la URV i joves investigadors estan assumint responsabilitats de recerca que, en el difícil marc laboral en què ens trobem, són necessàries. També voldríem obrir aquesta experiència als alumnes de batxillerat humanístic del poble.

Allò que fa interessant aquest jaciment és que es troba en terrenys de titularitat pública i associat al Celler experimental Mas dels Frares de la Facultat d'Enologia

de la URV. A mesura que avancin els treballs arqueològics podrem concretar aquesta col·laboració que, tant pel que fa a la recerca com a la difusió, pot ser interessant en lligar l'enologia antiga amb l'actual.

El fet que el jaciment es trobi protegit per una tanca garanteix la conservació dels vestigis i ens ha d'esperonar en el desenvolupament de les condicions necessàries per implementar-ho en l'oferta cultural futura. Aquest és un altre repte i, des del camp de la recerca arqueològica, té la seva rellevància. No en va, no ens hem de limitar a la generació de coneixement, sinó també a la seva socialització.

Detall del procés
d'excavació per part
d'alumnes de la URV d'un
dels retalls excavats en el
paviment de morter de les
termes romanes.

FOTO: ICAC

Alumnes del grau
d'Arqueologia de la URV
durant la campanya
d'excavació 2021.

FOTO: ICAC

UNA DE LES MILLORS COL·LECCIONS
PRIVADES DEL FERROCARRIL ÉS A CONSTANTÍ

“EL MEU DESIG ÉS QUE AQUEST PATRIMONI FERROVIARI NO ES PERDI, QUE ES CONSERVI”

ENTREVISTA A **XAVIER GAVALDÀ**

PREGUNTES I FOTOS: **NOELIA SILVERO**
CONSTANTÍ RÀDIO

EN XAVIER GAVALDÀ ÉS UN APASSIONAT DEL COL·LECCIONISME I DEL FERROCARRIL. DE RESULTES DE LES DUES PASSIONS HA CONVERTIT ELS BAIXOS DE CASA SEVA, AL CARRER DEL CASTELL DE CONSTANTÍ, EN UN PREUAT TEMPLE DEDICAT AL TREN DE VAPOR. ENTRAR-HI ÉS TALMENT COM EMPRENDRE UN VIATGE EN EL TEMPS A BORD D'UNA LOCOMOTORA AMB TOT DE DETALLS FIDEDIGNES A LA SEVA HISTÒRIA I EVOLUCIÓ, I QUE EVOQUEN INFINITAT DE VIVÈNCIES QUE ENS RELATA EN XAVIER PELS CAMINS DE FERRO.

“Cada peça té la seva història. Et puc explicar, per exemple, que un dia estava despenjant un fanal d’una estació abandonada i, de sobte, em va sortir un pagès a escridassar-me i vaig haver de córrer sense el fanal”.

—Més de mig segle de col·leccionisme. Ha experimentat el despertar d’una passió pel ferrocarril. Ha sentit la il·lusió de tenir entre les seves mans la primera peça del que es convertiria en un temple del tren de vapor. Ha gaudit de la sorpresa dels curiosos que, com una servidora, s’han quedat amb la boca oberta en veure els baixos de casa seva convertits en un museu del tren. Infinitat de records. Hores, minuts i segons de la seva vida dedicats a preservar un extens patrimoni. Més de 60 anys després, quin és el desig de Xavier Gavalrà?

El desig de Xavier Gavalrà és que aquest patrimoni ferroviari no es perdi, que es conservi. He tingut dues o tres oportunitats, però no han reeixit. I ara, darrerament, estic en tractes amb un poble que té una estació restaurada i em demanen moltes peces. Com has pogut veure, puc omplir una estació. El meu desig és que alguna institució es comprometi a preservar tot aquest patrimoni perquè si no, el dia que jo afluï els ulls, s’acabarà perdent tot. Vaig fer una exposició molt important al Moll de Tarragona, vaig fer-ne una altra a la sala d’exposicions de Caixa Tarragona, una altra al Morell... N’he fet diverses i tothom queda encantat. Tothom diu que tot això no s’hauria de perdre. Espero que no, però és difícil.

—D’on li prové aquesta passió pel ferrocarril?

Aquesta passió pel ferrocarril ve d’una frustració infantil. Jo vivia a Vila-seca, hi vaig viure de l’any quaranta al cinquanta. Era un poble que tenia tres mil habitants, tots pagesos, amb mula i carro a cada casa. Hi passava la línia de tren Tarragona-Reus-Lleida. Encara no passaven els directes. I, doncs bé, sorties de missa major el diumenge, anaves a l’estació, veies com arribava el correu, feies el xafarot, veies qui marxava, qui arribava... El típic d’un poble com era en aquells anys Vila-seca. I jo anava a l’estació i veia aquelles màquines tan grans, amb

foc, amb fum... Algun maquinista em convidava fins i tot a pujar. I devia ser l’any 1948 que vaig fer la primera comunió i vaig demanar als meus pares com a regal un tren elèctric. És clar, al 1948 no va ser possible. Aleshores em vaig fer un tren amb una capsa de sabates i dos rodets de fusta. Fins que l’any 1956 o 1957, amb els primers cèntims que vaig guanyar, em vaig comprar un tren elèctric de veritat. Des de llavors, no he parat. I devia ser als anys seixanta, quan encara estava solter, que va venir a casa un ferroviari i, en veure aquell tren, em va regalar un fanal autèntic de locomotora de vapor. Allò ja va ser la meua perdició total. El resultat són molts anys i està a la vista. Jo ho he gaudit molt. Tingues en compte que tinc 80 anys i en fa 60 que tinc els trens i totes les peces.

—El resultat de tants anys de fer recerca sobre el tren i de col·leccionisme el trobem als baixos d’un immoble del carrer del Castell de Constantí. Un espai de 80 metres quadrats que bé podria considerar-se un temple del ferrocarril. En una casa que es va comprar juntament amb la seva dona que, per cert, també és col·leccionista.

Sí, tots dos som col·leccionistes, som un matrimoni perillosíssim. Va arribar un moment que teníem coses al nostre pis, coses a casa dels pares, coses a casa dels sogres... Resumint, ho teníem tot dispersat i vam decidir comprar una casa en un poble. Vam mirar-ne a Tarragona i també a la Canonja, que jo sóc nascut i tinc família a la Canonja, però eren petites. I un dia, esmorçant a Ca Talons, em van dir que es venia una casa aquí a Constantí, vaig anar a veure-la i ens la vam quedar. Vaig caure de rebot aquí, a Constantí. I, per cert, tant la meua dona com jo estem molt contents de viure a Constantí. Si ens diguessin ara que hem d’anar a viure a Tarragona tindríem un disgust perquè l’ambient que hi ha en aquest carrer i al poble, que es coneix tothom, és molt maco.

—Què és el que podem trobar als baixos de casa seva?

Des d'una via d'una locomotora de vapor fins a un canvi d'agulles, a matrícules de trens, a matrícules de locomotores, a documentació de ferroviaris, llibres tècnics de tota mena, llums, fanals, eines, etc. Tota mena de peces referents al món del ferrocarril.

—Porta el compte de quantes peces té?

És impossible. En dec tenir més de 500, des de bitllets de tren passant per una màquina de foradar vies, vies de tots els amples, màquines de picar bitllets, telèfons de maneta, etc. En realitat no he tingut mai cap interès a comptar el que tinc. Sé el que tinc, d'on ha sortit, sé la seva història. Sé si m'ho van regalar i qui m'ho va regalar, si és d'un antiquari, d'una estació abandonada. Tinc fins i tot un vagó d'un tren que els estaven desguassant i només volien el ferro, la resta ho cremaven tot. Vaig dir-li a l'encarregat, li vaig explicar que col·leccionava peces de ferrocarril i em va dir que anés a agafar-ne del primer vagó i vaig poder desmuntar tot un departament. Està pràcticament nou.

—Quina és la peça més antiga que té?

La peça més antiga que tinc, ho sé perquè està datada, és una via de la casa alemanya Krupp de 1880. També tinc documentació molt antiga, de 1898. És la documentació d'un ferroviari que va venir de la guerra de Cuba i es pot veure com va anar ascendint al llarg dels anys a la companyia de trens fins que es va jubilar l'any 1940 a Tarragona.

—Xavier, podríem dir que a casa hi té plas-mada la història i l'evolució del ferrocarril. Quan hi entres, tens la sensació de fer un viatge en el temps.

Sí, indubtable. Com dèiem, les peces més antigues són del 1880, és a dir, tenen 141 anys. Vaig deixar de col·leccionar les peces de ferrocarril l'any 1975, amb la fi dels trens de vapor. Per a mi, es va acabar el vapor i es van acabar els trens. Ara el tren és com una clínica, amb aire condicionat, pel·lícules... Ara anar de Tarragona a Madrid és un moment. Abans hi havia un tren que es deia "El Sevillano" perquè venia de Sevilla i trigava 22 hores de Sevilla a Tarragona.

—Amb tot el que trobem als baixos de casa seva, m'atreviria a dir que bé podria ser el fons d'un museu dedicat al ferrocarril.

Crec que sí que es podria fer un museu.

—No només és la quantitat de peces que té, sinó el valor emocional que hi ha al darrere de cadascuna d'elles. Deuen haver-hi moltes històries per explicar. En destaca alguna?

Sí, i tant, cada peça té la seva història. Et puc explicar, per exemple, que un dia estava despenjant un fanal d'una estació abandonada i, de sobte, em va sortir un pagès a escridassar-me i vaig haver de córrer sense el fanal. O la història de la peça a la que més estima tinc, que és el fanal que em va regalar el ferroviari que abans et comentava. Li tinc estima perquè és la primera peça que vaig tenir.

—El municipi de Constantí pot sentir-se orgullós d'aquest patrimoni tan ric.

Penso que sí. Qualsevol persona que hi estigui interessada ha de saber que sempre estic obert a ensenyar el que tinc. Jo estic la mar de content que la gent ho vegi i li agradi.

—A banda de totes les peces que col·lecciona, també podem veure una gran maqueta —amb tot de detalls— sobre el ferrocarril. Són moltes hores de dedicació, oi?

Sí, hi ha moltes hores de dedicació. La maqueta és un invent meu, té dues estacions. Les estacions es diuen "Constantí Nord" i "Constantí Sud". A Constantí no hi ha hagut mai estació, aquesta és la meva col·laboració a què Constantí tingués tren. En aquesta maqueta hi ha molts detalls. Hi ha trens, però també hi ha camps, hi ha persones que llauren, hi ha un llac, hi ha un bosc, una ermita dalt de la muntanya, un poble, hi ha bombers apagant un foc... Ho intento ambientar amb el màxim realisme possible.

—Constantí no té estació, però sí que ha tingut molta relació amb el tren i, precisament, vostè va fer una recerca sobre el tema i l'any 2006 va publicar l'article "Constantí i el ferrocarril" a la revista *Estudis de Constantí*.

Sí, la veritat és que va ser gràcies a l'arxiver municipal de Constantí, en Josep Estivill, que em va acollir, ja que pràcticament vaig anar a viure uns dies a l'Arxiu Municipal. Aleshores la documentació no estava digitalitzada i l'arxiver em va facilitar tota la documentació des de 1870, que va ser quan es va començar a parlar del ferrocarril. Gràcies a això, vaig poder publicar un article a la revista *Estudis de Constantí*. Jo comparava Constantí amb la Canonja, que també és un poble petit i també hi passa lluny el tren. Allí, igual que a Constantí, els van dir que si volien una estació, que se la paguessin, que llavors farien parar el tren. A la Canonja va ser així, es van fer

una estació, però en ser un poble petit es va acabar abandonant. Aquí, a Constantí, es veu que no es va voler pagar i no hi va haver estació de tren. Lògicament, les companyies el que volien era el màxim rendiment possible i els interessaven poblacions més grans, de cinc o sis mil habitants en amunt.

—Com és que va decidir publicar aquest article sobre la relació del tren amb Constantí?

La primera persona que vaig conèixer anant a una conferència d'història va ser a l'excalcalde de Constantí, Josep Maria Sabaté. D'allí va sorgir una amistat molt forta. Fins i tot em va proposar de ser el pregoner de la Festa Major de Constantí i va ser ell qui em va animar a publicar aquest article sobre la relació del tren amb Constantí. Vaig acceptar i em vaig posar a fer recerca amb el suport de l'arxiver municipal. A tall d'exemple, recordo que vaig trobar un document on la Companyia Catalana de Ferrocarril oferia a un pagès del poble comprar-li 20 metres cúbics de terra de la seva finca. Quan va anar a veure la finca, n'hi havien agafat 88! També vaig trobar una carta de 1888 en què la Companyia Catalana de Ferrocarril confirma la petició d'alguns veïns de Constantí que demanaven una estació de tren al municipi. En l'article exposo cronològicament tot el que havia passat a Constantí referent al tren. Va ser una aposta perduda a Constantí, no hauria reeixit massa, igual que a la Canonja.

—Xavier, nosaltres dos ens vam conèixer a classes d'Història Contemporània de la URV amb el catedràtic Josep Sánchez Cervelló, ho recorda?

I tant que ho recordo. Exacte, i després ens vam retrobar anys més tard a Constantí Ràdio. Com que m'agrada molt la història, em vaig apuntar a uns cursos que oferia la Rovira i Virgili per a persones jubilades, que eren les classes d'en Josep Sánchez Cervelló de la carrera de Periodisme. Vaig anar-hi quatre anys. Jo era com l'avi de la classe i em vaig fer amic de tots els estudiants. Va ser una època molt bonica per a mi.

—Recordo que en Josep Sánchez Cervelló el convidava fins i tot a impartir algunes de les classes amb els seus coneixements i no hi faltava la història del ferrocarril. Recordo que era molt interessant.

Sí, algunes vegades em feia fer la classe a mi, o part d'alguna classe. Sobretot quan tractava de la història del ferrocarril. I us explicava una sèrie de coses que la majoria no havíeu escoltat mai; has de tenir en compte

que persones que sàpiguen de ferrocarril en profunditat potser som 25 o 30 en tot l'Estat.

—Com bé deia, anys després ens vam retrobar a Constantí Ràdio, on participa en la mítica tertúlia “Converses de cafè” i on també comparteix els coneixements sobre el ferrocarril.

L'antic responsable de Constantí Ràdio, en Manuel Rivera, va ser qui em va dir que volia començar a fer una tertúlia a la ràdio i em va oferir la possibilitat de participar-hi. Crec que em va escoltar en algun lloc, potser al

pregó de Festa Major, i em va dir que tenia una veu molt radiofònica. I jo, cap a la ràdio. La veritat és que m'ho passo molt bé, sempre faig alguna conya i a vegades també poso pau. I, al tanto, sempre aprens coses noves. Per a mi és un entreteniment perquè ocupes una estoneta fent una bona tertúlia, ens fem un fart de riure i, de tant en tant, fem uns dinars molt bons. Fa molts anys que es fa aquesta tertúlia i encara seguim.

—Ara hem hagut de fer una aturada a causa de la situació sanitària per la pandèmia de la Covid-19, ho trobeu a faltar?

Sí, es troba molt a faltar pujar a la ràdio perquè era una reunió molt agradable. Però fins que no es pugui tornar a la ràdio em dedico a llegir, a repassar coses antigues, em distrec jugant amb el tren, restaurant peces antigues... Sóc un home que sóc poc avorrible.

EL MAS DE CAVALLER

ENTREVISTA A PEP ANGUERA GUINOVART I MÒNICA CABALLERO FERRÉ

PREGUNTES: JOSEP ESTIVILL, ARXIU MUNICIPAL DE CONSTANTÍ

—Es coneix l'origen del Mas de Cavaller?

Pel que sabem, l'origen del mas el situaríem sobre l'any 1492, finals del segle XV, tot i que en aquest temps tenia un altre nom, Mas de Barf.

Després dels estralls de la guerra civil catalana (Guerra dels remences), els Torrens varen fer cap al mas, una família de pagesos de la Selva del Camp. El que queda en entredit és si van començar de zero o si l'edificació inicial del mas ja era allí de temps més remots.

Per altra banda, un factor molt important per l'origen del mas podria ser un antic pou just davant de la plaça. Com a anècdota, dir que aquest pou va ser descobert per casualitat per les nostres filles mentre jugaven al sorral, quan de cop ens va avisar que el forat que van fer poc a poc se'ls anava fent més gran, lliscant la sorra ben avall; a partir d'aquí vàrem anar descobrint el pou, per després restaurar-lo. Esmento això perquè creiem que l'aigua fou un element indispensable per als masos d'aquella època i la seva prosperitat.

—Heu pogut resseguir els fils dels propietaris més destacats fins a dia d'avui?

Sí, la meva mare va fer una gran tasca de recerca, buscant pels arxius de Constantí i Tarragona, 550 anys d'història familiar Torrens; i pel que fa a la família Rocamora, el llibre *La cuenta atrás*, de Margarida Pagès Bassols.

Ens situem sobre els anys 1500-1736 en que hi varen viure vuit generacions de la família Torrens; posteriorment, 1736-1933, la família Rocamora passarà a ser-ne la propietària; fins aquí el mas ha passat de generació en generació. El 1933 es produeix la primera venda a Josep Valldosera i Montserrat Baldrich i, posteriorment, al 1968 faran la segona venda al meu avi, Josep Anguera Que, vidu de Josepa Fortuny Veciana.

—A la façana hi ha una inscripció d'un dels propietaris. Sabeu a qui fa referència?

Sí. La Tecla Bosch arribà a la vida de Joan Torrens, l'hereu del mas; es van casar a l'església de Constantí el 19 de juny de 1580 i per aquest motiu l'any 1593 van

A les pàgines anteriors, a l'esquerra, una vista general de la façana medieval del mas, amb el pou i la sínia en primer terme. A la dreta, unes espardenyes de pagès en una repisa recreen l'ambient rural i tradicional del mas.

En aquesta pàgina, l'escut de Munsarat Toren, gravat damunt l'arquivolta de la porta principal del mas. Datat del 1593, porta una torre, com a símbol de la família Torrens.

A la pàgina següent, dalt, l'interior del celler. A baix, una de les sitges que servia per emmagatzemar el cereal i un detall del pilar central de totxos que hi ha a l'entrada principal.

gravar a l'arquivolta de la porta principal del mas una torre com a símbol dels Torrens, amb la inscripció “MUNSAT TOREN”, nom del seu pare. En aquests moments el mas es deia mas de Torrens. Més tard, l'últim hereu dels Torrens (Pere Torrens), el 20 d'octubre de 1670, obté el privilegi de ser nomenat “Cavaller del Principat de Catalunya” i habilitat a Corts (1701-1705); és llavors quan el mas passarà a anomenar-se Mas de Cavaller, temps en què agafa un caràcter més senyorial.

—A quines activitats econòmiques i agràries es dedicaven?

Per a les primeres generacions que varen viure al mas, l'autosuficiència era el sistema econòmic principal; la família era un conjunt a crear el producte necessari per viure i, per tant, tenint en compte les estances del mas, el

cereal era un cultiu bàsic. A la part baixa encara es poden apreciar tres sitges, una d'elles en molt bon estat, que es feien servir per guardar el gra per tot l'any.

De ben segur que l'aigua que tenien la feien servir per l'horta, avellaners i fruiters no en devien faltar, sobretot tarongers, ja que el mas veí, el mas de Sant Ramon, abans es deia mas dels Tarongers. Actualment al costat de la pallissa encara hi ha una dotzena de tarongers molt vells, probablement de més de 70 anys, que podrien provindre del mas de Sant Ramon. Al pati interior hi tenien els animals (cavalls, gallines...).

Cal recalcar que la família Rocamora, al 1736, amb més poder adquisitiu, varen poder contractar masovers i temporers que treballessin la terra; la vinya va començar a ser el cultiu predominant, en el mas encara es conserven les tines per guardar el vi i també s'hi feia aiguardent.

Dues pintures murals de temàtica devocional. A l'esquerra, Sant Ramon de Penyafort, vestit amb la indumentària característica de l'orde dels dominics: hàbit blanc i capa negra. Porta un llibre a la mà, ja que és el compilador del llibre de les Decretals. A la dreta, Santa Teresa de Jesús, amb l'hàbit carmelita, escrivint amb ploma en un llibre, sota la inspiració d'un colom i amb el cor travessat per una fletxa.

Però la vinya va rebre una forta sotragada, al 1856 la fil·loxera va fer estrells, es van arrencar molts ceps, deixant lloc a l'avellaner i oliver, que passarà a ser el cultiu predominant en l'actualitat.

Cal dir també que l'any 1950 hi va haver el boom de l'aviram; es va fer una granja on durant unes dues dècades es va comercialitzar amb gallines; moltes estances del mas també es van omplir d'aviram i és per això que una habitació del mas n'hi diem "habitació de les gallines" doncs allí s'hi posaven els pollets perquè estiguessin més calents.

—El mas conserva bona part de la fesomia antiga. Podeu comentar quines són les estances més destacables?

La veritat és que totes les estances tenen quelcom d'encisador, ens és difícil destacar-ne alguna: l'entrada té un terra amb rajola desgastada, indicadors del pas del temps. Uns pilars impressionants de pedra i totxo s'alcen per deixar veure la gran fortalesa del mas (probablement unes de les pedres més antigues del mas).

El celler, la cuina vella, l'estable, les sitges de cereal, ens recorden com vivien els nostres avantpassats.

Pel que fa a la primera planta, podríem destacar el menjador en posició central i a la vegada repartidor de les habitacions, gran i majestuós amb un sostre ben alt i una gran biga central.

Pel que fa a les habitacions, podríem destacar l'alcova, amb un sostre més baix i dos petits ganxos de ferro acollats a la paret on s'hi penjaven unes cortines ben dobles i, així, no marxés la calor del braser que es posava sota el llit.

A la part alta cal destacar les golfes. La corriola acoollada a la millor biga de fusta d'alzina, que servia per pujar la collita per mantindre-la ben airejada. Des d'aquí es contempla la grandiositat del mas, i veiem els dos platners centenaris, la bassa, la granja, la pallissa i les espectaculars vistes de tot el terme amb els avellaners com a protagonistes i les muntanyes de fons.

—A la primera planta hi ha unes curioses pintures murals de temàtica devocional. Se'n coneix a qui fan referència, l'autoria o les circumstàncies de l'encàrrec?

Sí, nosaltres li diem el "quarto dels sants", hi ha dues pintures en prou bon estat, i fan referència a Sant Ramon i l'altre a Santa Teresa, i una de més petita, però malauradament no sabem qui ho va poder fer ni ens costa cap encàrrec.

La porta de la pallissa, l'espai que servia per emmagatzemar la palla.

Els dos plataners tricentenaris davant del mas, declarats el 2005 arbres monumentals per la Generalitat de Catalunya. La seva alçada els fa destacar en el paisatge.

—A banda del mas pròpiament dit, hi ha altres dependències destacables?

Tocant al mas, al costat oest, hi trobem la pallissa, una edificació senzilla on s'hi guardava la palla per les mules, i també hi podien viure masovers o allotjar-hi temporers. Just al davant hi tenim l'era, on s'hi batia el cereal per separar el gra de la palla.

Al costat sud hi trobem la granja que, com ja he dit abans, es va construir vora els any 50 per posar-hi gallines.

—Heu posat molta cura a enjardinar l'exterior, però la presència més destacada recau en els dos plataners absolutament monumentals. Què en sabeu d'ells?

Van ser declarats Arbres Monumentals l'any 2005 i gràcies a això, les tasques de manteniment les fa la Generalitat de Catalunya, cosa que estem molt agraïts.

Els dos plataners estan centrats al bell mig del mas i s'estima que tenen vora uns tres-cents anys.

Són arbres que en el seu estat natural viuen en boscos de ribera, per tant, tenen molta necessitat d'aigua; és per això que sempre estem molt pendents de regar-los constantment. Els arbres tenen una alçada de 32 metres

i 29 respectivament i un volt de canó de 4,75 i 3,82 metres, sent uns dels més grans de la comarca.

El plataner d'ombra es comença a plantar a finals del segle XVII-XVIII. És un arbre amb molta història. Els americans, a la guerra de la independència, el plantaren com a arbre de la llibertat; els francesos, després de la revolució francesa, com a símbol d'una nova era. A Catalunya es plantaven a les entrades de pobles i ciutats.

—En quin estat es troba el mas? Quines intervencions de manteniment o restauració heu portat a terme?

El 2012 vàrem fer la teulada nova conservant la mateixa essència, bigues de fusta i recuperant totes les teules i maons que vam poder. Gràcies a això el mas gaudeix d'una molt bona salut a nivell estructural.

La pallissa, els pedrissos, la trona de pedra, la granja, són algunes de les tasques de restauració que hem anat fent nosaltres mateixos. També hem restaurat la paret oest on es poden veure tres finestres ara tapiades, les quals servien per omplir les sitges de cereals. Des de l'exterior es tirava el gra, mentre a l'interior de la sitja una persona posava palla a les parets; això es feia per

A l'esquerra, l'habitació amb l'alcova al fons. A sota, la vista general que es veu des del terrat. A baix de tot, la golfa. Situades al cos superior de les cases i masos, directament sota teulada, les golfes tenen unes característiques obertures per ventilar i facilitar l'eixugat de la roba i alguns aliments, com les patates i el blat de moro, o per emmagatzemar l'herba del farratge.

A dalt, el pou al moment de la instal·lació de la sínia. A la dreta, l'aspecte que presentava inicialment el primer pou abans de la seva restauració.

conservar millor el gra, i amb molta cura s'anava omplint mentre s'anaven posant més capes de palla.

La sínia junt amb el pou va ser una de les restauracions més destacables per a mi. El meu avi Josep era saurí, per això, tornar a instaurar un element tan antic i el que comporta per a la terra, per a mi ha sigut un valor afegit i potser un petit homenatge a aquell home que va trobar l'aigua en aquest mas.

Cal dir que mantenir el mas és econòmicament car; nosaltres tenim uns recursos limitats, però per sort podem compensar-ho amb dedicació, esforç i il·lusió i també amb la col·laboració de tots aquells que ens ajuden, als quals sempre n'estarem enormement agraïts.

També dir que és una llàstima que les administracions no ajudin al manteniment de masos amb història, com podria ser el nostre.

**—Quins plans de futur teniu pensats pel mas?
Què destacaríeu per damunt de tot, què us aporta el mas?**

L'agricultura i el món rural són vitals pel nostre país i societat, creiem que això potser no es té prou present; estem en un moment en què la globalització fa molt mal també a la pagesia. L'avellana fa anys que està immersa en una forta crisi, molt cultius s'estan abandonant, la deva-luació dels preus, l'augment dels costos, l'aparició

de noves patologies derivades del canvi climàtic fan que ens ho haguem de repensar.

Per tant, els nostres plans de futur anirien encaminats a potenciar els nostres productes, no ens resignem a pensar que no hi ha una nova manera més propera d'arribar a la gent. Així que ens agradaria potenciar l'avellana, les calçotades, esdeveniments, tallers, visites guiades o didàctiques. Aquestes són algunes de les possibles activitats. Ens agradaria que el mas fos un lloc on la gent pogués gaudir d'un entorn rural gaudint de la natura.

També volia esmentar quelcom molt important, fent un fort reconeixement i esment a totes les dones que han conviscut al mas durant tants i tants anys, doncs de ben segur que gràcies a elles aquest mas encara està en peu. «Així és com jo ho visc, un gran mas amb una gran dona». I també a tots aquells homes que amb esforç i dedicació no van deixar perdre la terra, tan poc reconeguda actualment.

El mas ens connecta amb la terra i amb les nostres arrels, les volades i els cants dels ocells ens connecten amb l'aire, l'aigua que alimenta els arbres fa que ens sentim com en un petit paradís on tot és possible.

La bassa, plena d'aigua,
amb el reflex de la façana
principal del mas.

Rutes radials en btt

Quatre rutes d'anar i tornar de Constantí a Tarragona, Reus, la Canonja i la Pobla de Mafumet/el Morell

Text i fotos: IGNASI MANZANARES

TÈCNIC DE JOVENTUT (AJUNTAMENT DE CONSTANTÍ)

Us presentem, aquest cop, un seguit d'itineraris radials amb centre al municipi de Constantí que ens permetran arribar fàcilment als nuclis adjacents (Tarragona, Reus, la Canonja, la Selva i la Pobla de Mafumet/el Morell) i retornar per un camí alternatiu, tan agradable com el d'anada. Es tracta, doncs, de rutes senzilles, tranquil·les i divertides, que eviten les carreteres en tant que és possible. Són camins aptes per a tots els públics però esquitxats de sorpreses que hi afegeixen punts d'interès, evitant d'aquesta forma caure en la monotonia.

La longitud i desnivells són moderats i ens serveixen per omplir un matí o una tarda que no disposem de gaire temps i, fins i tot, enllaçar-ne dues, tres o totes quatre d'una atacada: la més curta recorre 14 quilòmetres i la més llarga 25 i el seu còmput global no arriba als 80 km.

Pedalar al llarg d'aquests quatre itineraris ens dona un visió global de la geografia i el paisatge que envolten el poble de Constantí. Això ens permetrà també moure'ns de forma sostenible cap als pobles més propers, desplaçant-

Han participat en aquesta ruta: Eric Salmerón, Josep M. Anguera, Diego, Dorian García, Mohamed Ezzaim, Ismail Chib i Ignasi Manzanares.

A l'esquerra, el pont damunt de l'autopista, camí de les Gavarres. En aquesta pàgina, sortida del túnel que travessa l'aeroport per sota.

El Clot de Sanromà, al camí de Sant Llorenç de Dalt.

nos per a realitzar encàrrecs, estudiar, anar a la platja, a comprar... o senzillament a estirar les cames sense més pretensions.

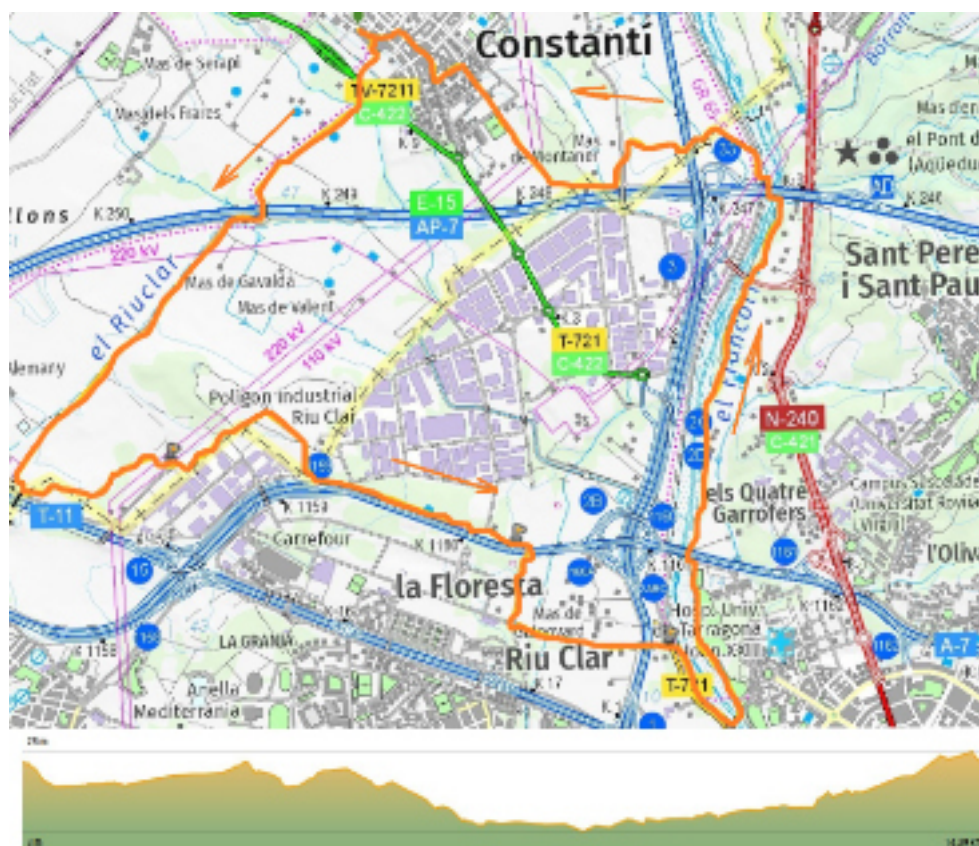
Farem una breu descripció de cada itinerari com a preàmbul, abans de posar-nos en marxa. Si voleu seguir l'itinerari de forma fiable, teniu l'enllaç a l'aplicació de rutes Wikiloc, prevenint-nos sempre de possibles transformacions del terreny amb el pas del temps. Totes les rutes s'inicien al PIJ (Punt d'Informació Juvenil), però es poden adaptar segons la vostra conveniència, de forma que comencem on decidim de fer-ho i les reprenem al lloc adient.

De Constantí a Tarragona

Sortirem des del carrer Sant Pere pel camí de les Gavarres, pujant progressivament fins arribar a l'alçada de la T-11 i, sense baixar-hi, girem a l'esquerra i seguim una sèrie de senders (amb algun tram exigent, tot i que molt curt) i pistes de terra que ens portaran, al principi, pels voltants del polígon de les Gavarres; després l'itinerari s'escola entre el polígon Riu Clar i l'A-7, travessant per sota aquesta via i, finalment, ens permet atènyer el riu Francolí al moment que aquest arriba a Tarragona. Seguim la vora del riu breument fins que, a l'entrada de la ciutat, el travessem pel pont de fusta (si no se l'ha emportat alguna riuada).

Tornarem pel marge esquerre (el costat dret pujant cap a Constantí), primer pel costat del Parc del Francolí, després per una pista de terra i pedres i més endavant per un divertit sender de terra envoltat de canya, arbres i matolls. En aquest punt, a l'alçada del Pont del Diable, creuem a l'altra banda del riu; segons com baixi ho podem fer just quan finalitza el senderó, 50 metres enllà

a gual (si el riu és sec) o a la represa de formigó 500 metres més amunt. Pot ser també que no es pugui creuar, si el cabdal és considerable -en aquest cas, el millor serà tornar des de Tarragona pel marge dret-. Reprenem el camí, un cop hem creuat el riu, pujant cap a Constantí des del punt de la represa, passant pel Molí de Vent i prenent peu al poble a tocar del camp de futbol.

Mapa del recorregut circular de Constantí a Tarragona.

Camí a Reus, vorejant l'aeroport.

De Constantí a Reus

La ruta que prenem fa servir a l'anada un itinerari força directe i que no trepitja cap carretera, òptim per anar amb la bicicleta de muntanya. Sortim des de la vora del col·legi Turó i resseguim l'aeroport primer pel flanc sud, seguidament el travessem per un llarg túnel on es fa imprescindible la llanterna i, finalment, pel vessant nord fins a la Riera de la Quadra, que remuntem breument dirigint-nos a la dreta i girant seguidament a l'esquerra, fent cap a la factoria de Cafès Brasília, ubicada a l'inici de la zona urbanitzada de Reus, entrant des de Tarragona.

Per retornar farem una mica de tomb, evitant els carrers; únicament recorrem durant uns 80 metres la carre-

tera de Reus a Constantí, que travessarem amb compte per retornar a la riera de la Quadra. La remuntarem cap al nord per terreny incòmode a causa del terra pedregós fins al camí del Burgar. Aquest camí asfaltat ens conduirà en tendència nord-est durant 3 quilòmetres, travessem la carretera de Constantí a la Selva del Camp i després d'una pujada girem cap a la dreta (marques de GR blanques i vermelles) baixant de forma directa cap a Constantí. Accedim al poble per la carretera de la Selva, però la nostra ruta evita resseguir aquest tram de carretera, prenent un camí alternatiu que per camins i un breu tram de la carretera de Reus ens portarà al punt de partida, passant novament pel col·legi Turó.

Mapa de la ruta de Constantí a Reus i tornada.

Túnel de l'aeroport.

De Constantí a la Canonja

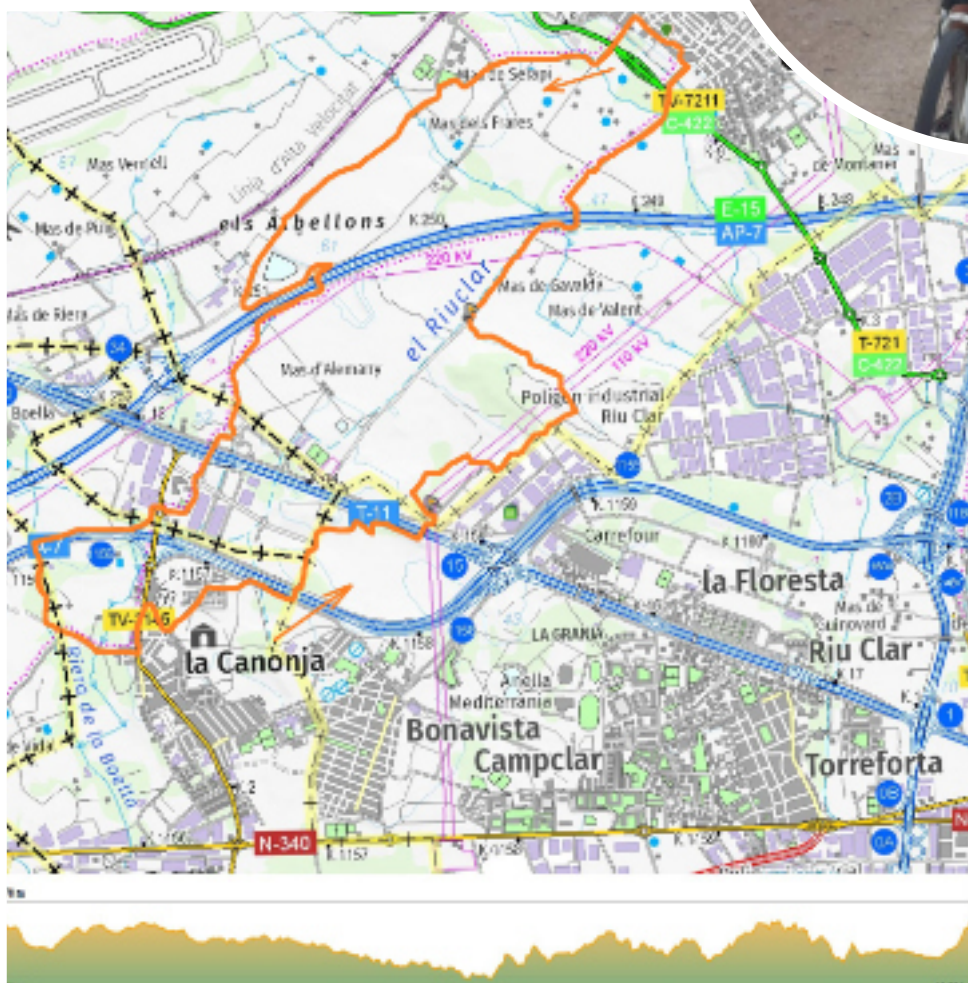
Aquesta és la ruta més curta de les presentades en aquest recull. L'anada és molt senzilla mentre que la tornada té algun tram una mica més complex de seguir i és tècnicament una mica més exigent, sempre dins del repertori de circuits d'iniciació.

Sortim pel col·legi Turó, ens dirigim cap a la Bassa de les Cabres, passada la qual ens desviem a l'esquerra, travessem l'AP-7 pel damunt fent un ganxo a l'esquerra (es pot passar per un túnel per sota però acostuma a estar molt enfangat) i arribem al polígon de la Canonja passant per la central d'emergències del 112. En comptes d'entrar directament al poble, abans de pujar al pont que supera l'A-7, girarem a la dreta fins atènyer la Riera de la Boella que seguirem cap a l'esquerra. Aquesta ens condueix al camí de Reus que seguirem a l'esquerra per retornar a la Canonja.

La tornada la farem per la zona de les Gavarres, a través de pistes i camins de diverses amplades. El tram més complex és per travessar la zona de les Gavarres pròpiament, entre la rotonda per on hi arribem, on s'ha de saltar una tanca protectora i resseguir un senderó estret i amb algun obstacle, i fins a superar una dura i tècnica pujada, que ens deixarà en una còmoda pista de terra que resseguint-la amb cura ens retornarà al camí de les Gavarres (atenció en arribar a la forta baixada que ens hi diposita). Només ens restarà un retorn fàcil i agradable fins a Constantí.

Camí de les Gavarres.

Mapa del recorregut per anar fins a la Canonja i tornar.

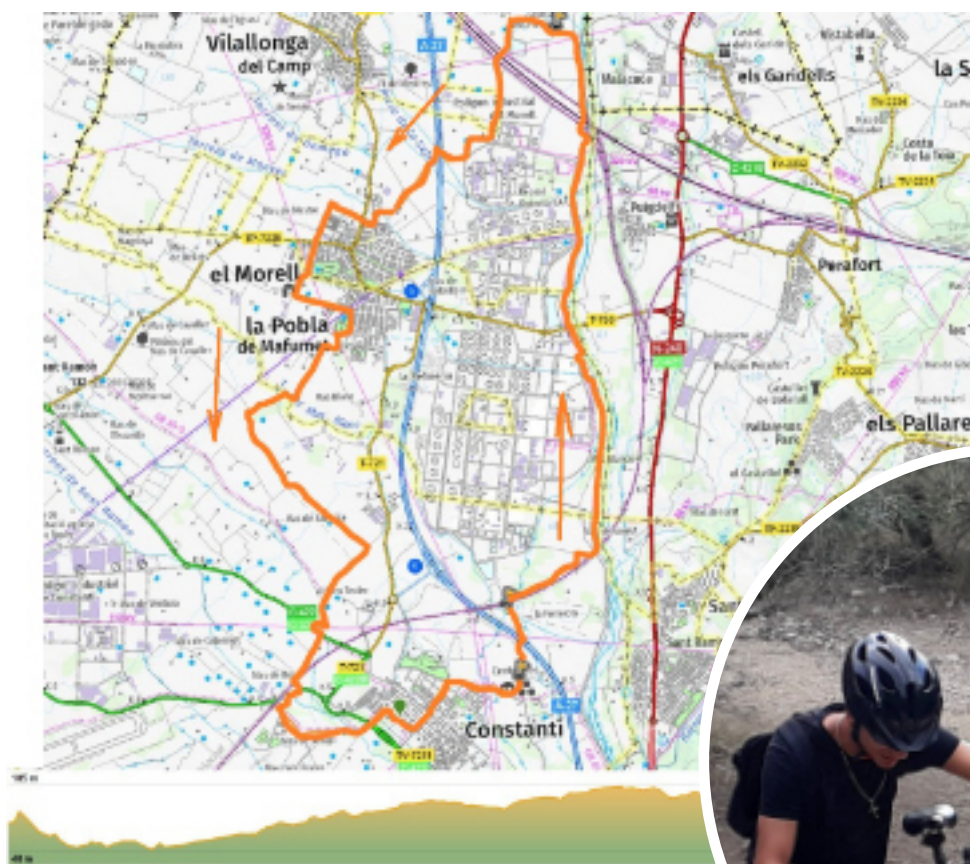
De Constantí al Morell i la Poble de Mafumet

L'itinerari circular que enllaça Constantí amb els pobles veïns més propers ens ofereix un tomb per un entorn agrícola que fins fa unes dècades era el motor econòmic d'aquests municipis, contrastant amb la visió en algun punt de la indústria petroquímica. Tot i que el nostre camí encercla el complex químic de Tarragona i aquest és sempre proper, resta amagat als nostres ulls la major part del traçat evitant trencar l'ambient rural pel qual es desenvolupa la nostra ruta ciclista.

L'anada la fem pel camí que ressegueix el riu Francolí en sentit nord, sortint de Constantí pel conjunt monumental de Centelles i el Pont de les Caixes (restes d'aqüeducte d'origen romà i acabament romànic). El camí és senzill però presenta alguna bifurcació on hauré d'estar atents de seguir el bon camí, fins arribar a les restes de la Granja dels Frares, punt on virarem cap a l'oest. Un cop a la cruïlla que trobarem poc després, prendrem la pista de l'esquerra, cap al Morell; podríem

seguir recte i afegir Vilallonga al recorregut, des d'on podem comunicar-nos per una còmoda pista amb el Morell.

Després de travessar el Morell pels afores, arribem al punt on prendríem el camí directe cap a Constantí; no saltres, en canvi, ens dirigim fàcilment cap a la Poble de Mafumet i des d'aquí cerquem la pista que ens dirigeix de tornada a Constantí. Aquest darrer tram de la ruta és senzill des del punt de vista tècnic però hi haurà algun punt on hem de vigilar per encertar el camí correcte, especialment al principi on trobarem un trencall a 900 m poc evident (si seguim recte acabem en un conreu sense sortida). Després d'1'3 km. girem a l'esquerra on contactem al camí del Morell a Constantí, que seguirem fins a la carretera de la Selva a Constantí; aquí podem continuar per la carretera durant un km. però la nostra ruta evita aquest tram a través d'un itinerari circular que voreja el poble per l'oest, travessant la línia del tren d'AV per sota, travessant la carretera de Reus, passant pel col·legi Turó i entrant al nucli pel carrer Serapi.

Mapa de l'itinerari circular que enllaça Constantí amb la Poble de Mafumet i el Morell.

Pujada curta però intensa vorejant les Gavarres, camí de Tarragona.

Enllaços a Wikiloc

- De Constantí a Tarragona: distància 14'39 km; desnivell acumulat 115 m
<https://ca.wikiloc.com/rutes-btt/constanti-tarragona-constanti-anada-per-les-gavarres-tornada-pel-marge-esquerra-del-francoli-84426668>

- De Constantí a Reus: distància 23'95 km; desnivell acumulat 122m
<https://ca.wikiloc.com/rutes-btt/constanti-reus-anada-per-laeroport-i-tornada-pel-cami-travesser-85128437>

- De Constantí a la Canonja: distància 13'88 km; desnivell acumulat 104 m
<https://ca.wikiloc.com/rutes-btt/constanti-la-canonja-anem-pel-112-i-tornem-per-les-gavarres-85129314>

- De Constantí al Morell i la Pobla de Mafumet: distància 20'62 km; desnivell acumulat 98m
<https://ca.wikiloc.com/rutes-btt/constanti-morell-la-pobla-de-mafumet-constanti-anada-pel-riu-francoli-tornada-directa-84530676>

Recomanacions: recomanable portar material ciclista estàndard: eines i recanvis, menjar i beure, petita farmaciola per caigudes, cops o lesions musculars i, lògicament, culot, casc, guants i ulleres. Al cas de la ruta de Constantí a Reus s'ha de portar també una llum per veure-s'hi al túnel que travessa l'aeroport per sota.

“Pedalar al llarg d’aquests quatre itineraris ens dona un visió global de la geografia i el paisatge que envolten el poble de Constantí”.

Petit embassament a la resclosa de Sant Salvador.

Bardissa a la zona
de la Gavarra.

Ruta natura

Bardisses i tanques arbrades

JOSÉ ANTONIO LATORRE

Estem a començaments d'abril, és cap al migdia i la marinada passa suau pel meu rostre. Porto un estona sota unes oliveres observant un ocell a gran distància, movent-se nerviosament per entre uns ceps. Quan l'enfoco amb els meus prismàtics veig que es tracta d'un mascle de tallarol capnegre (*Sylvia melanocephala*), el segueixo durant una bona estona com revisa zelosament les soques, borrons i petites fulles de la vinya. De cop es col·loca per sota d'una fulla i amb un ràpid moviment es llança sobre una petita eruga de color verd i la captura. Després de donar-li uns quants cops, se la posa fermament al bec i vola directament a una bardissa propera, on l'esperen quatre polls amb les boques ben obertes.

Aquesta petita introducció posa de relleu la gran importància que tenen les bardisses i les tanques vives. En efecte, aquests hàbitats que voregen els nostres camps de conreu són de gran valor per al manteniment de la nostra diversitat biològica, podent ser naturals o haver estat creades pels mateixos pagesos. Des de fa temps s'han anant oblidant i destruint, han estat considerades com un obstacle per a l'agricultura moderna per una pèrdua de terreny productiu, la qual cosa ha afavorit el tancat metàl·lic i la concentració parcel·lària.

Són indubtables els beneficis que aquests hàbitats aporten: amorteixen l'impacte de les gelades, eviten l'erosió, protegeixen contra el vent, diversifiquen i enriqueixen el paisatge. També ofereixen lloc de cria, de refugi i d'alimentació a un bon nombre d'espècies beneficioses per a l'agricultura: insectívors com els tallarols, el pit roig, el capsigrany, el papamosques gris, el bitxac, el rossinyol comú, l'eriçó clar i la musaranya, que consumeix diàriament el seu propi pes en invertebrats; omnívors com la merla, el tord, el ratolí de bosc i el llangardaix; granívors com el pardal de bardissa, la cadenera, el verdum, el gafarró, el passerell i carnívors com la mustela, la serp blanca, la

FOTO: PEP OLLÉ

serp verda i el botxí, que utilitza els arbusts amb punxes de rebost. També hi viuen insectes i altres invertebrats, com marietes, crisopes, papallones de diferents espècies, abelles, vespes, coleòpters, cucs de terra, centpeus i cargols. La quantitat i densitat d'espècies serà directament proporcional a la longitud i amplada de la clapa. Tanmateix, en aquests ambients podem arribar a veure una mostra representativa de la biodiversitat que trobem en diferents ecosistemes de les nostres contrades.

Quant a les plantes que conformen aquests llocs, hi ha arç blanc, lledoner, aranyoner, arítjol, esbarzer, servera, fenàs, lligabosc, esparreguera, llentiscle, ullastre, etc. La mateixa fauna és l'encarregada que hi hagi una regeneració vegetativa, mitjançant els pinyols dels fruits que han menjat i que deixen caure amb els seus excrements.

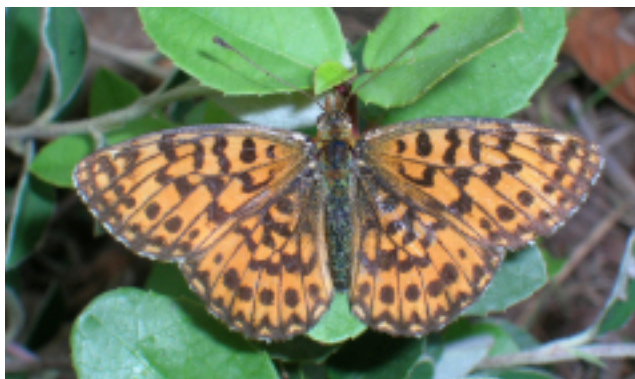
Per últim, algunes recomanacions de com crear una tanca arbrada i/o com podem diversificar espais més homogenis:

S'ha de plantar amb espècies autòctones, associant-ne diverses classes, però bàsicament amb arç blanc (*Crataegus monogyna*), que serveix d'entramat, pantalla i suport pels altres vegetals que s'incorporin després.

S'han d'utilitzar plantes joves (és més econòmic i arrelen millor que els exemplars madurs).

Una plantació correcta, tot i dependre de l'espai, hauria d'estar formada per diverses alineacions disposades en triangle de 10 o 15 espècies diferents, respectant un marc de plantació d'1,5 a 2 metres entre arbres de la mateixa filera i 1 metre entre línies.

Com a colofó, vull que aquest article serveixi per aprendre a respectar i protegir els nostres bardissars, fonts de vida i patrimoni agroecològic de tots.

A les pàgines 74 i 75, la imatge d'una bardissa i d'un tallarol negre.

A la pàgina anterior: a dalt, un cargol i una abella; al mig, una papallona i un pardal de bardissa; i a baix, un pitroig i una merla.
FOTOS: JOSÉ A. LATORRE

En aquesta pàgina: a l'esquerra, un pinsà vulgar i un llangardaix; i a la dreta, un papamosques gris i un tallarol de casquet.
FOTOS: PEP OLLÉ

FER DE LA NECESSITAT VIRTUT. HISTÒRIA DE L'ENSENYAMENT CONTEMPORANI DE CONSTANTÍ (1857-2000)

Albert Solé Fernández

Ajuntament de Constantí (2021)

Coincidint amb els actes del centenari de la inauguració de les Escoles Públiques a Constantí (1920-2020), el jove historiador local Albert Solé signa aquesta exhaustiva monografia sobre l'evolució de l'ensenyament al nostre poble. L'autor, que al 2017 va ser guardonat amb el Premi al millor expedient acadèmic a la URV, ha realitzat un acurat buidatge de la documentació en arxius, consulta de biblio-hemerografia especialitzada i, molt especialment, ha entrevistat un bon nombre dels protagonistes: mestres, directors de centre, alumnes, etc. Un bon aparell gràfic de fotografies completa el volum.

El llibre repassa els esforços durant dècades per crear unes escoles públiques, millorar les condicions econòmiques dels professionals, sensibilitzar la població sobre la importància de la formació en el progrés i superar els constants entrebancs de tot tipus. Finalment, el llibre posa nom i cognoms a la majoria dels mestres que han treballat a les escoles des de mitjans del segle XIX fins a finals del XX.

FOTO CEDIDA PER MARIA LLUISA SANAHUJA. EXTRETA DEL LLIBRE FER DE LA NECESSITAT VIRTUT (p. 144).

ESTUDIS DE CONSTANTÍ, NÚM. 36 i 37

Diversos autors

Ajuntament de Constantí (2020 i 2021)

La miscel·lània dels “Estudis de Constantí” segueix el seu camí, amb la presentació dels números 36 (2020) i 37 (2021). El primer, telemàtic, a càrrec de Rafael Muñoz, inspector dels Serveis Territorials d'Ensenyament, i el segon, presencial, amb la directora del Museu Nacional Arqueològic de Tarragona, Mònica Borrell. Com és habitual en la veterana revista els articles tractaven sobre aspectes històrics i socials relacionats amb Constantí. Per citar alguns d'aquests articles, podríem destacar el seguiment fet per José Luis Cifuentes del tràgic períple que segueixen els constantinencs deportats al camp de concentració de Mauthausen; els de Josep M. Grau (un d'ells escrit amb Pilar Riera Fortuny), analitzant la correspondència inèdita de dos combatents de Constantí i Vilallonga del Camp durant la Guerra Civil del 1936-1939; o el de Mireia Català parlant del seu pare, el pintor dels murals del baptisteri de l'Església

Els autors dels articles del número 37, durant l'acte de presentació de la miscel·lània davant de la Biblioteca Municipal. D'esquerra a dreta, Josep M. Grau, Ricard Escarré, Dolors Fortuny, regidora de Cultura; Lluís Papiol, Josep Franquès, Óscar Sánchez, alcalde; Mònica Borrell, directora del MNAT; Jaume Massó, Josep M. Solé i Ferran Marín.

FOTO: FORTUNY FOTOGRAFS

RE-DESCOBRINT CENTELLES

Museu Nacional Arqueològic de Tarragona

Ajuntament de Constantí (2021)

Catàleg de l'exposició “Re-descobrint Centelles”, que es va exhibir a Constantí a començaments de 2021. Recull fotografies de les tasques d'excavació i conservació, així com visites d'estudiosos i les recents activitats de difusió.

SETMANA SANTA - CONSTANTÍ

Confraria de la Puríssima Sang de Nostre Senyor Jesucrist

Ajuntament de Constantí (2021)

Opuscle divulgatiu sobre la tradició local de la Confraria que s'encarrega dels “Armats”.

ESQUEIXOS

Xavier Reinoso i Andreu

Uno Editorial (2021)

Xavier Reinoso publica el seu tercer llibre en els últims tres anys. El primer, “Llençols al vent”, va aparèixer al 2018, i el segon, “La décision de Juliette”, al 2019. D’aquest darrer, a més, se’n va fer una adaptació radiofònica en forma de serial. A “Esqueixos”, el versàtil autor mostra una realitat molt tossuda i una visió irònica i divertida de les seves vivències personals.

“Esqueixos” consta de tres parts on Reinoso transmet les seves emocions i pensaments, en diferents estils. Com diu la proleguista, Obdúlia Barrera, “dibuixa la partitura d’un esperit lliure en un gest fet paraula on l’esperança, l’amor, la il·lusió i la passió s’immortalitzen pàgina rere pàgina”.

FOTO: FORTUNY FOTOGRAFS

CICATRICES DE AGUA

Jordi Mas Rabassa

Uno Editorial (2020)

L’escriptor local Jordi Mas publica el seu primer llibre amb “Cicatrices de agua”. Titulat en dibuix i pintura per l’Escola Massana (Arts i Oficis), Mas ha viatjat per tot el món, deixant al seu pas una extensa obra plàstica i col·laboracions gràfiques en mitjans de comunicació nacionals i internacionals, desenvolupada com a professional des de fa alguns anys. Un cop el sector gràfic entrà en crisi, va plasmar les seves inquietuds creatives en la literatura.

El present llibre ha estat escrit aprofitant el període de la pandèmia i recull tres històries on són ficcionades experiències viscudes per l’autor que es projecten en les insatisfaccions vitals dels tres protagonistes dels diferents relats. En el primer relat —“El naufragio insistente”—, el protagonista creix marcat per l’ansietat a l’hora d’integrar-se socialment i crea un món paral·lel que confon amb el real. A la segona història —“La geometria imposible”— el protagonista denuncia uns fets corruptes en un entorn sindical. La tercera història —“Oscura Delicatessen”— tracta de les relacions entre un xef de cuina i el canibalisme. Tres relats que tracten, en resum, sobre la duresa de la vida.

ARA JA HO SAPS, MARE...

Jordi Villalbí Anglès

Quorum Llibres (2020)

Jordi Villalbí és persona ben coneguda a Constantí per la seva vinculació amb entitats locals. En aquest llibre explica la seva vivència de malalt de càncer —“el viatge per la corda fluixa”, que diu al subtítol— amb reflexions sobre el patiment físic, els hospitals, les intervencions, les recuperacions, etc., però sobretot, al factor psicològic i emocional. També a l’entorn social, a la importància dels vincles de la comunitat i al suport càlid dels amics i veïns.

A nivell literari, l’autor mostra un gran talent narratiu, que fa del llibre una obra molt àgil i profitosa per a qualsevol lector.

RELATS D'HISTÒRIA

XIV Premis literaris de Constantí

Silva Editorial (2021)

Els Premis Literaris de Constantí van arribar l'any passat a la seva XIV edició i a una xifra de participació rècord de 581 treballs presentats a concurs. Durant l'acte d'entrega dels premis, es va presentar el llibre "Relats d'història", que recull un total de 99 treballs (com a guanyadors i finalistes) d'entre els presentats a concurs. Es tracta d'escriptors no només locals, sinó de tot el món, i amb gèneres i temàtiques ben variades: la vivència personal d'un moment o un succés històric, l'evolució d'un poble, l'opinió sobre uns fets, la recerca dels nostres orígens comuns, la revelació d'un episodi inèdit, un paisatge amb figures, una llegenda històrica, una crònica local o general, i d'altres.

Els guanyadors d'aquesta 14a edició dels Premis Literaris han estat els següents: en

categoria d'adults, Alberto de Frutos Dávalos, amb "El home que salvó a San Juan de la Cruz". En categoria júnior, el primer premi ha estat per Júlia Torné Español, amb "L'era de la nostra resistència"; en categoria de joves, el primer premi ha recaigut en Daniel Molina Mohedano, amb "Històries del viatger del temps". I, finalment, la guanyadora en categoria infantil ha estat Martina León, amb "Un viaje a la antigüedad".

FOTO: FORTUNY FOTOGRAFS

Els guanyadors dels XIV Premis Literaris de Constantí, acompanyats de membres de l'equip de govern i de l'editor del llibre, en l'acte de lliurament celebrat al Parc de les Escoles Velles.

CONTES A MOLTES MANS. NOVES AVENTURES A CONSTANTÍ. CURS 2020-2021

Arriba a les escoles de Constantí el darrer llibre dels "Contes a moltes mans. Noves aventures a Constantí", corresponent al curs 2019-2020. Es tracta de la darrera edició d'aquest projecte comú en el qual col·laboren les escoles Centcelles i Mn. Ramon Ber-gadà, i que consisteix en la creació de contes per part dels alumnes de 4t de totes dues escoles. Aquests contes s'anomenen contes col·laboratius perquè cada escola inicia uns contes i n'acaba uns altres; d'aquesta manera, cada conte implica diferents classes tant en la tasca de redacció com pel que fa a la il·lustració.

El projecte està coordinat per la Biblioteca Municipal i té, precisament, com a principals protagonistes dels contes a les pròpies mascotes de la Biblioteca.

BAGATZEM

Joan Reig

RGB Suports (2021)

Joan Reig, destacat músic conegut sobretot per ser el bateria d'Els Pets i també per una llarga trajectòria que l'ha dut a formar part d'altres grups com Mesclat o Refugi, presenta el segon disc signat amb el seu nom. Enregistrat a Constantí per Sergi Sabaté i produït pel tarragoní Roger Conesa.

En el disc hi recull cançons i poemes recents de collita pròpia, la majoria fruit de la recerca de respostes que ajudin a entendre el món d'ara mateix. Cansat de guaitar enfora i no trobar el que cercava, és de dins de

la balconada de l'ànima d'on han sortit els versos i les melodies que l'han ajudat a guarir-se i agafar forces per seguir qüestionant el món i a un mateix.

El Bagatzem és, com comenta el text promocional del disc, on guardem la collita, elaborem el vi, triem les avellanes, encaixem la fruita, és on anem a cercar les llavors i l'adob per tornar a plantar i sembrar. És on forgem la vida mentre la tremuja l'engoleix i els corròns la trituren inexorablement. Bagatzem és aquell lloc ple de vida que va morint a poc a poc.

SVEN UND SABRINA

Edu-art Wallamann

Crazy Chicken Films (2020)

Curtmetratge dirigit pel jove constantinenc Eduard Pallisé, que signa amb el nom artístic d'Edu-art Wallamann, i la producció de Crazy Chicken Films. Rodat a Alemanya amb actors alemanys, compta amb el treball de tècnics catalans, com la música, que està composta per Andrea Pedret Esquirol, una artista de Móra d'Ebre.

La pel·lícula tracta una història d'amor amb pinzellades d'intriga, que es desenvolupa en diferents escenaris, entre un noi i una noia que es troben casualment, però aleshores ella desapareix misteriosament.

L'Edu-art és un cinasta autodidacta, que actualment resideix a Alemanya per motius laborals. Ha realitzat diversos curts al llarg de més de deu anys i el seu desig és dedicar-se professionalment al món del cinema.

El seu últim treball, "Sven und Sabrina", es va estrenar a la petita localitat germana de Kitzingen i posteriorment va participar al 32è Festival de Cinema de Girona.

THE MAGAZINE

Apareix la nova revista "The Magazine", una guia comercial d'establiments i empreses locals de Constantí i municipis veïns, amb acompanyament de petits articles o ressenyes sobre música, cinema, salut, fotografia, mascotes, ciència i altres seccions variades que fan honor al nom de la publicació.

CONSTANTÍ RÀDIO

Informació, entrevistes, cultura, esports, ciència, música, moda, poesia, cuina, comerç local, novetats literàries... tot això i molt més a la teva ràdio de proximitat

SINTONITZA'NS: 97.9 FM · WWW.CONSTANTIRADIO.CAT · TDT

<https://www.facebook.com/ConstantiRadio>

@constantiradio

@ConstantiRadio

